

مروری بر فعاليتها برنامه ریزی های دوره پهلوی با نگاهی به صنایع دستی ایران مریم فدایی

مقدمه :

شکوه شاهکارهای هنری و صنعتی دوره های تاریخی ملت‌ها همواره نشان دهنده میزان توجه سران حکومتی همان عصر است که با حمایت‌های مادی و معنوی در ارتقا و رشد دست ساخته های فرهنگی آن دست داشته اند و بر این مبنای کشور ایران با تاریخ گسترده خود از عهد باستان تا معاصرتوانسته تا بکامک اهل هنر آثار ارزشمند ادبی - هنری و علمی به فراخور اوضاع زمانه بوجود آورد که در حال حاضر زینت بخش موزه های ایران و جهان هستند در این میان برخی از آثار که حاصل تراوشات ذهنی و عینی هنرمندان است و با عنوان صنایع دستی و هنرهای سنتی جایگاه ویژه ایی در فرهنگ سنتی دارد در نظام معیشتی قسمی از جامعه مهم به نظر آمده و گاهاً وسیله ایی برای تفاخر و معرفی جلال و عظمت دستگاه حاکمه معرفی شده اند در نتیجه با سیاستگذاری ها و برنامه های تدوین شده شاهان و سران وقت بسیاری از کارگاهها و رشته های شاخص هنری صنایع دستی احیا و توسعه یافت که نمونه های آن را از دوره هخامنشیان و ساسانیان با ترویج هنر معماری و فلزگری اشیای نفیس و بافت پارچه های ایرانی دیده میشود که تا بعد از اسلام با گسترش کارگاههای متفاوت هنری از سفال و سرامیک گرفته تا احیای نقش ها و طرح های ایرانی قبل از اسلام مانند زیور آلات سنتی ادامه داده یافته است .

در این مقاله سعی می شود تا اوضاع فرهنگی و هنری بخشی از تاریخ ایران و شرایط رشد و ظهور دوباره برخی از رشته های صنایع دستی را مورد بررسی قرار دهد و در این بین به معرفی برنامه ها - اقدامات اولیه - ذکر نام افراد و همچنین سیاستگذاران فرهنگی و سیاسی مقطعی از تاریخ ایران یعنی دوره معاصر همعصر دوره پهلوی می پردازد زمانی که هنرهای سنتی و صنایع دستی ایران به علت اهمیتی که در برنامه های توسعه عمرانی این بخش از تاریخ معاصر ایران نقش موثری داشته و به نوعی مورد توجه سران پهلوی قرار گرفته است عاملی که توانسته صنایع دستی ایران را با تشکیلات جدید سازمانی و بنیاد یک نهاد دولتی در مسیری از رشد و توسعه قرار دهد .

کلیه منابع این مقاله از سایتها - کتابها - مقالات تحقیقی - پایان نامه ها- گزارش های وزارت اقتصاد دارایی سالهای ۴۳ تا ۵۲ - سازمان صنایع دستی پیشین برداشت شده است و مختصری از متن طرح تکمیلی موزه صنایع دستی معاصر مجموعه فرهنگی تاریخی سعد آباد می باشد که بدون جانبداری از هرگونه حرکت غیر فرهنگی و جانبداری از شخص یا بخشی از دوره تاریخی ایران گردآوری شده و بنا به امر موزه داری که آشنایی عموم به فرهنگ و هنر گذشته ایران و شناخت تاریخ فرهنگی یک دوره از ادوار تاریخی است آماده گردید و در نهایت با عنوان بررسی تاریخ فرهنگی و هنری دوره پهلوی از منظر صنایع دستی تنظیم و به اجرا در آمد .

متن :

از آنجا که صنایع دستی معاصر ایران بخشی از فرهنگ و هنر محسوب می شود و در گذشته های دور به دلیل داشتن بار فرهنگی و دینی به آن هنر سنتی می گفتند سبب گردید تا در تاریخ معاصر به دلیل ارزش های اعتقادی آن که پشتوانه های فرهنگی و آئینی طرح ها و نقوش سنتی و اصیل ایرانی را با خود بهمراه داشته مطابق با نظریه اندیشمندان هنر ایرانی - اسلامی (فرهنگستان هنر) به نام هنرهای صناعی شهرت یافته و در عصر جدید به دلیل تولیدات گوناگون از اینگونه دست ساخته ها و بنا به ماهیت صنعتی و هنری آن به نام صنایع دستی که ترجمه شده کلمه handicrafts است معروفیت یابد .

برای آگاهی به چگونگی تحول و ثبت و ضبط این گونه محصولات و رشته های هنری دوره معاصر ایران می بایست مروری بر اولین اقدامات دوره پهلوی اول داشت و بعد از آن اقدامات دوره پهلوی دوم را در ارتباط با موضوع صنایع دستی به یاری اسناد و مدارک باقیمانده طرح ها و برنامه ریزی های فرهنگی سالهای ۱۳۲۰ تا ۱۳۵۲ دنبال نمود چیزی که در سال ۱۳۴۲ در قالب یک طرح ملی و ایرانی مورد بررسی و کنکاش قرار گرفت .

در این بخش عملکرد فرهنگی سران پهلوی اول و دوم و سپس به معرفی متولیان آن در ارتباط به صنایع دستی معاصر پرداخته و در خاتمه رشته های صنایع دستی احیا شده و نام صنعتگران و هنرمندان این دوره تاریخ را معرفی می نماید .

عملکرد فرهنگی دوره پهلوی اول

در دوره حکومت پهلوی اول بسیاری از ایده های روشنفکرانه دوره مشروطه اجرا گردید در واقع سالهای ۱۳۰۴ تا ۱۳۲۰ دوره رنسانس ایران نامیده شده است زیرا ایران در جنبه های مربوط به هنرهای کاربردی راه پیشرفت خوبی را پیمود و علت اصلی آن توجه به بحث ملی گرایی به عنوان یکی از پایه های پیشرفت ایران قلمداد میشود زیرا رضا خان با اقدامات بنیادی در عرصه فرهنگ و هنر سعی داشت تا حس ملی گرایی با ابعاد متفاوت آن را در میان ایرانیان تقویت کند . بخشی از این فعالیتها حمایت جدی دولت وقت از برخی نویسندگان بود که با تالیف مقاله و ترجمه کتب خاص با درون مایه فرهنگی و تاریخی سعی در احیای فرهنگ و تاریخ و تمدن باستانی ایران داشتند و در جهت اهداف فرهنگی رضا خان گام برمی داشتند در واقع این اقدامات برای تقویت حس ملی گرایی و احیای گذشته باستان تا دوره پهلوی دوم ادامه داشت و هدف اصلی آن پیوند ایرانیان به گذشته بوده است در نتیجه رضا خان متأثر از باور و اندیشه مشاورانی مانند فروغی و... اقدامات خاصی به شرح زیر را انجام داد^۱: ایجاد انجمن آثار ملی ایران که این انجمن در سال ۱۳۱۲ با هدف بازسازی آثار تاریخی و باستانی ایران تاسیس شد و با تشکیل اداره باستان شناسی زمینه تلاش بعدی مهیا گردید^۲-تشویق پژوهشگران به تالیف و ترجمه کتب مربوط به تاریخ ایران باستان -تغییر تاریخ رسمی ایران به هجری خورشیدی از سال ۱۳۱۴ - تشکیل کانون ایران باستان این کانون در سال ۱۳۱۰ با سرمایه انجمن زرتشتیان ایران برای معرفی فرهنگ و تمدن گذشته ایران تاسیس گردید- تغییر نام کشور به ایران در سال ۱۳۱۳ که رضا خان با ترغیب سفارت ایران در برلین دستور لازم را صادر و در بخش نامه مذکور یکسال بعد نام برخی از شهرهای ایران را به نام نخستین خود باز گرداند -برگزاری کنگره تاریخ فرهنگ ایران باستان در این راستا اولین کنگره در سال ۱۳۰۶ به همت پروفسور پوپ در ویلادلفیا برگزار گردید و به این ترتیب شرایط لازم برای تحقیقات باستان شناسی و هنر توسط پوپ و ارنست هرتسفلد و... مهیا گردید -تاسیس فرهنگستان ایران در سال ۱۳۱۳ بنا به تقویت غرور ملی ایرانیان این فرهنگستان تاسیس و ارباب کیخسرو شاهرخ^۳ و ذبیح بهروز در وزارت جنگ برخی از واژه های پهلوی را وارد دستور زبان فارسی نمودند تا اینکه در سال ۱۳۱۴ به پیشنهاد محمد علی فروغی اساسنامه فرهنگستان ایران توسط وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه (اولین مدرسه صنایع دستی ایران) تنظیم گردید که در گروه فرهنگستان بخشی به عنوان اصطلاحات پیشه وجود داشت که به بخش پیشه و حرف هنرهای سنتی و صنایع دستی اشاره داشته است - بهره برداری از نمادهای باستانی ایران در معماری است که در این دوره در ساخت کلیه بناهای فرهنگی و علمی مانند دانشگاهها - آرامگاهها - فرهنگستانها ... تماما از نمادهای کهن ایران بهره برداری شد .

^۱ - برای مطالعه بیشتر نک به کتاب : باستان گرایی در تاریخ معاصر ایران /رضا بیگدلو/نشر مرکز /تهران /سال ۱۳۸۰.

^۲ -از دستاوردهای فرهنگی و مهم دوره رضا خان ایجاد و گسترش موزه ها بود که در سال ۱۳۱۲ که کفالت وزارت معارف و اوقاف توسط علی اصغر حکمت انجام گرفته بود تا زمان تاسیس رسمی موزه ملی ایران به سال ۱۳۱۸ ادامه یافت ./نک : www.tavalodidigar.com مصاحبه با دکتر شفا .

^۳ - ارباب کیخسرو شاهرخ پدر فرنگیس یگانگی ملقب به مادر صنایع دستی ایران است که در سال ۱۳۴۲ اولین اقدامات اساسی را در جهت تشکیل سازمان صنایع دستی ایران دوره پهلوی به عهده داشته است .

عملکرد فرهنگی دوره پهلوی دوم^۴

پس از مطالعه برنامه های فرهنگی سالهای ۱۳۲۰ تا ۱۳۴۷ مشخص میشود که ایدئولوژی فرهنگی رضا خان و تسلط بینش تجدد گرایی و ملی گرایی او تا حد زیادی به مجموعه تصمیمات و برنامه ریزی های فرهنگی دوره دوم پهلوی تاثیر زیادی گذاشته است زیرا در دوره پهلوی دوم کلیه برنامه های فرهنگی از چند خصلت اساسی برخوردار شدند که شامل موارد زیر می باشد: مجموعه همبسته از تصمیمات آگاهانه و سنجیده بود - مدل و الگوی کلان داشتند - با ایجاد تغییرات معین و ابزار و امکانات لازم همراه بود .

در سال ۱۳۴۷ شورای عالی فرهنگ و هنر متنی در زمینه سیاست فرهنگی کشور تهیه نمود که سال بعد به تصویب محمدرضا پهلوی رسید و ملاک تصمیم گیری در تمام عرصه های فرهنگی و هنری گشت متن سیاست فرهنگی ایران دوره پهلوی دوم در سال ۱۳۴۸ با تصویب شورای عالی فرهنگ و هنر با یک مقدمه و ۷ فصل تنظیم شد که در مقدمه آن سیاست فرهنگی ایران دوره پهلوی دوم به صراحت بیان و اهمیت تدوین آن تشریح گردید^۵ در ادامه این متن با جدیت به موضوع پاسخگویی نیازهای فرهنگی ایران پافشاری نموده است که باید با برنامه جامع از یک سیاست کلی پیروی نماید در نتیجه اصول چهار گانه ایی برای سیاستگذاری فرهنگی عصر پهلوی دوم تعیین شد که شامل موارد زیر می باشد: فرهنگ برای همه - توجه به میراث فرهنگی - فراهم آوری امکانات لازم برای ابداع و نوآوری فکری و هنری و معرفی فرهنگ و هنر ایران به جهانیان - آگاهی از مظاهر فرهنگی دیگر کشورها .

در نتیجه برنامه های فرهنگی سالهای ۴۷ تا ۵۷ از برنامه ریزی های سالانه وزارت خانه فرهنگ و هنر طبق مبنای و سیاستهای فرهنگی سرو سامان گرفت و تشکیلات اجرایی آن در حوزه فرهنگ تجدید سازمان یافت در این راستا تشکیلات و سازمانهای اجرایی وزارت فرهنگ و هنر وقت - اطلاعات و جهانگردی مورد بازنگری قرار گرفت و نوسازی شدند و برنامه های آنها به عنوان ملاکی برای طراحی برنامه های فرهنگی مراکز دیگر معرفی گردید و حتی بودجه خاص برای آن اختصاص داده شد و با توجه به اقدامات دولت وقت وزارت خانه فرهنگ و هنر در سال ۴۲ رسماً عهده دار امور فرهنگی و هنری پهلوی دوم شد و یکی از نهادهای دولتی بود که بطور جدی متن سیاست فرهنگی کشور را در سال ۴۷ اجرا نمود همزمان با تاسیس وزارت فرهنگ و هنر شورای عالی فرهنگ و هنر تاسیس گردید که در کنار این شورا مرکز تصمیم گیری بطور موازی درون حکومت پهلوی بوجود آمد که یک مرکز غیر رسمی ولی موثر در بخش فرهنگی بنام دفتر فرح پهلوی میباشد و در فاصله سالهای ۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷ مراکز تصمیم گیری در حوزه فرهنگی اقدام به کار نمودند که با توجه به آمار بیشترین تصمیمات در سال ۴۴ و کمترین آن در سالهای ۴۱ و ۴۲ گرفته شده است که برنامه های فرهنگی آن بین موضوعات نه گانه فرهنگی توزیع شده بود که از این میان تصمیم گیری در حوزه میراث فرهنگی در مرتبه سوم اهمیت قرار داشت .

در این راستا کلیه برنامه ریزان فرهنگی در پی تحقق ۸ هدف اصلی بودند که شامل: توسعه و تحکیم روابط فرهنگی با سایر ملتها - تعیین ضوابط و مقررات حقوقی حدود و نحوه فعالیت اشخاص و نهادها - نگهداری و احیای میراث فرهنگی و هنری - ایجاد تسهیلات و امکانات آموزشی برای آفرینش فرهنگی و هنری - تاسیس و توسعه وسایل ارتباط جمعی - گسترش امر آموزش در حوزه فرهنگ و هنر - توسعه صنعت ایرانگردی و جهانگردی - ایجاد یا توسعه نهادها و مراکز فرهنگی و هنری .

تمام این اهداف برابر با ارزشهای چهارگانه برنامه های فرهنگی تدوین یافت که شامل :

^۴ - نک: گزارش بررسی برنامه ریزی فرهنگی در ایران / دبیر خانه شورای فرهنگ عمومی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی .

^۵ - نک: www.iranpress.ir/farhang

حفظ و اشاعه فرهنگ و هنر باستان ایران - همگانی شدن فرهنگ - گسترش فرهنگ و هنر مدرن (مدرنیزاسیون فرهنگی و هنری^۶)- معرفی فرهنگ و هنر باستانی ایران به جهان - می باشد.

از دستاوردهای برنامه های فرهنگی دوره پهلوی دوم نهادهای سازی عرصه فعالیتهای دولت و دیگری استفاده از دانش برنامه ریزی در حوزه مدیریت دولتی است که باعث تغییر رویکرد طراحان فرهنگی شد که نتیجه آن باعث ظهور نهادهای جدیدی شده است که نتیجتاً با تفکیک وزارت خانه ها و سازمانها تشکیلات حوزه های فرهنگی دولت قوام یافت و در این میان وزارت فرهنگ و هنر به عنوان ابزار اجرایی سیاست فرهنگی باز سازی گردید .

همزمان با اعلام برنامه های فرهنگی دستگاههای اجرایی آن سومین برنامه عمرانی برای بخش فرهنگ در سال ۴۱ تنظیم و در برنامه پنجم و چهارم به نقطه کمال رسید که این مسئله یکی از دستاوردهای مهم و اساسی دهه ساماندهی فرهنگی سالهای ۱۳۴۷ تا ۱۳۵۷ است .

متولیان فرهنگی دوره پهلوی در ارتباط با صنایع دستی ایران

قبل از توضیح درباره مظاهر متفاوت هنری دوره پهلوی که تحول حوزه های هنرهای سنتی و صنایع دستی خارج از آن غیر ممکن به نظر میرسید مروری بر تقسیم بندی هنری خواهیم داشت^۷ : دوره اول از سال ۱۲۸۹ ه.ش تا ۱۳۲۰ ه.ش - دوره دوم از سال ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۷ - دوره سوم از سال ۱۳۳۷ تا ۱۳۵۷ .

دوره اول - مدرسه صنایع مستظرفه

دوره اول با سه گرایش در حوزه هنرهای سنتی شروع شد که با مکتب کمال الملک مشهور است و اولین موسسه هنرهای سنتی و صنایع دستی ایران است که با عنوان مدرسه صنایع مستظرفه به تربیت هنر جوان به روش غربی می پرداخت این مدرسه به بخشی از برنامه های نوسازی فرهنگی عصر پهلوی اول پرداخته و به احیای هنرهای سنتی و صنایع دستی ایران تخصیص داشت در حقیقت مدرسه کمال الملک با همت محمد غفاری مشهور به کمال الملک راه افتاد او در سال ۱۳۲۹ ه.ق با همیاری حکیم الملک وزیر معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه مدرسه صنایع مستظرفه را که بعدها به مدرسه کمال الملک شهرت یافت بنیاد نهاد^۸ تجدید حیات این مدرسه در دوره رضا خان و به همت استاد طاهرزاده بهزاد بود که در تاسیس این مدرسه دخالت مستقیم داشت از شاگردان او استاد علی کریمی است که در بخشهایی از فعالیتهای فرهنگی دوره پهلوی دوم با فرنگیس یگانگی مسافرتهایی به اقصای نقاط ایران برای جمع و معرفی صنایع دستی ایران نمود^۹ همزمان با کناره گیری کمال الملک از این مدرسه در اصفهان هنرستانی برای احیای هنرهای سنتی و صنایع دستی ایران با حمایت دولت پهلوی اول احداث گردید و سرپرستی آن به عهده دوتن از هنرمندان وقت یعنی عیسی بهادری از استادان طراح فرش و سپس حسین طاهر زاده بهزاد نقاش سنتی گذاشته شد بنا به اهمیت احیای

^۶ - تحولات عمده ایی در دوره پهلوی دوم در حوزه فرهنگ صورت گرفت که از آن با عنوان مدرنیزاسیون نام بردند که بیشتر تلاشی برای استحاله فرهنگ سنتی و مذهبی بوده است و علت آن متأثر از نیازهای درونی و مشکلات اجتماعی و اقتصادی کشور می باشد که بیشتر آن به جریان کودتای سال ۳۲ باز می گردد که با حمایت مالی آمریکا و برای جنگ سرد با شوروی آغاز شد این تحول ادامه جریان فکری مدرنیته شدن رضا خانی است که افراد آن تحصیل کرده های غرب بودند و از راهکارهای تئوری پردازان مکتب مدرنیزاسیون پیروی می کردند در واقع بعد از جنگ دوم جهانی برای عرضه راهکار مناسب توسعه کشورهای جهان سوم این مکتب شکل گرفت که هدف آن توصیه های لازم برای جلوگیری از نفوذ کمونیسم بوده است و هواداران آن سعی می کردند تا با گذر از جامعه سنتی ارزشهای غربی را گسترش دهند و با حذف ارزش های جامعه سنتی نوعی تحول فرهنگی بوجود آورند در نتیجه هدف عمده آنها بر اساس جایگزینی ارزش های بیگانه در کنار ارزشهای باستانی بود که برای تحقق آن اقدامات خاصی در دوره محمد رضا پهلوی در قالب چهار برنامه عمرانی دوم تا پنجم بین سالهای ۳۵ تا ۵۷ صورت گرفت و در اجرای اصول انقلاب سفید سال ۴۱ اعلام و توسط مراکز فرهنگی و هنری مطرح و اجرا شد ./نک : www.hawzah.ir/per .

^۷ -نک : www.forum.parsigold.com مقاله تاریخ هنر ایران .

^۸ - برای مطالعه بیشترنک : افتخاری ، محمود . نشر زرین و سیمین .نگارگری ایران دوره معاصر سال ۱۳۰۰ تا ۱۳۵۰ ، تهران ، ۱۳۸۱ ، ص ۱۳ و ۱۲ .

^۹ - نک همان / ص ۲۰ .

صنایع هنری و فرهنگی اصیل ایرانی در دوره پهلوی اول یکم مهر ماه سال ۱۳۰۹ روز تشکیل صنایع مستظرفه در تقویم رسمی ایران دوره پهلوی درج شد و در نمایشگاه لنین گراد قدم بزرگی برای نمایش آثار و هنرهای سنتی دوره رضا خان با عنوان نمایشگاه صنایع ظریفه ایران در لنینگراد سال ۲۴۹۴/۶/۲۵ برداشته شد.^{۱۰} تا اینکه مدرسه صنایع قدیم که توسط طاهر زاده بهزاد برای احیای هنرهای بومی و سنتی بکار خود ادامه میداد در سال ۱۳۱۱ به هنرستان هنرهای زیبای کشور تغییر نام داد و با افتتاح دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه تهران و متعاقباً در سال ۱۳۲۰ وزارت پیشه و هنر تعلیم هنرهای سنتی ایران را به هنرستان هنرهای ملی واگذار نمود.^{۱۱}

دوره دوم - دانشکده هنرهای زیبا

این دوره با جنبش نوگرایی و با گسترش دامنه جنگ جهانی دوم و برکناری رضا خان شروع شد و دوره ایی جدید در عرصه فعالیت‌های فرهنگی هنری ایران بود که عوامل موثر آن ایجاد نوگرایی هنری در دانشکده هنرهای زیبا ی دوره پهلوی دوم میباشد.^{۱۲}

زیرا همزمان پس از تبعید رضا خان در سال ۲۰ تحولات جاری کشور دستخوش تغییر گردیده بود که پس از سالهای اولیه با تثبیت فرهنگ موقعیت عمومی حکومت تصدی گری دولت در حوزه فرهنگ افزایش یافت و سازمانهای اجرایی در دوره پهلوی دوم با عنوان اداره کل انتشارات و تبلیغات اداره هنرهای زیبا - شورای عالی جهانگردی - وزارت اطلاعات و جهانگردی - سازمان اوقاف - وزارت فرهنگ و هنر - بنیاد شاهی فرهنگستان ها تاسیس شدند که در این مسیر یکی از ادارات مربوط به هنرهای سنتی و صنایع دستی این دوره اداره کل انتشارات و تبلیغات بود که برابر با تصویب نامه هیئت وزیران وظیفه این نهاد این بود تا بر اساس تقویت حس میهن دوستی - دیانت - احترام به شعائر ملی و با برنامه ریزی فرهنگی خود اصول آن را بر پایه آموزش خاص پی ریزی کرد که یکی از آنها ترغیب عموم به آموزشهای هنری و فعالیت‌های صنایع دستی بوده است.^{۱۳} از دیگر سازمانهای مربوطه اداره هنرهای زیبا است که با گسترش حوزه فعالیت‌های هنری دولت مجبور به برنامه ریزی جدید شد و به این ترتیب اداره هنرهای ملی که در سال ۱۳۰۹ تاسیس شده بود باز سازی و به اداره هنرهای زیبا تبدیل گردید که هدف اساسی آن ترویج آثار هنری - تشویق آثار گذشتگان - تاسیس نمایشگاههای سالانه نقاشی ایرانی - حجاری و سایر آثار هنری بویژه حفظ آثار ملی بوده است.^{۱۴}

همزمان با تاسیس شورای عالی جهانگردی معرفی مفاخر فرهنگی و هنری ایران به جهان آغاز شد که در دوره پهلوی دوم سال ۲۶ انجام گرفت در حقیقت معرفی هنرهای سنتی و صنایع دستی ایران توسط بخشی از فعالیت‌های شورای عالی فرهنگ و هنر انجام گرفت و سازمان جلب سیاحان برای معرفی ایران به جهانیان با خصوصیات ملی به عنوان یکی از مراکز مرتبط با صنایع دستی فعالیت خوبی داشته است.^{۱۵}

دوره سوم - جنبش نوگرایی (هنرکده هنرهای تزئینی)

این دوره با تحول فرهنگ و هنر ایران در زمان پهلوی با برپایی اولین بینال تهران در سال ۱۳۲۷ شروع شد که با گردآوری و معرفی نو پردازان هنری در یک نمایشگاه بزرگ جنبش نو گرایی را به رسمیت شناخت این نوع برگزاری نقش موثری در توسعه هنرهای سنتی و صنایع دستی ایران

۱۰ - نک : شاه زیدی . حسین , برگهای زرین , نشر وزارت فرهنگ و هنر , ش ۴۲ , سال ۲۵۳۶ , ص ۱۰۵ .
۱۱ - نک : افتخاری , محمود . نشر زرین و سیمین . نگارگری ایران دوره معاصر سال ۱۳۰۰ تا ۱۳۵۰ , تهران , ۱۳۸۱ , ص ۲۳ .
۱۲ - تاسیس دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه تهران در سال ۱۳۲۰ ه.ش با آموزش انواع هنرهای سنتی و استفاده از روشهای امروزی جهان هنرمندان برجسته ایی تربیت کرد که بیشتر آنها شهرت جهانی دارند مانند : ضیا پور - محمص - تناولی - هانیبال الخاص - قندریز - ممیز - زنده رودی - پیل آرام - نامی - احصایی - آغداشلو - آیت الهی - پاکباز - درودی - شهوق - کلانتری - کاتوزیان - مافی - محجویی - یاسمی و ... - نک

www.fis-iran.org :

۱۳ - نک : مجموعه قوانین سال ۱۳۲۲ - نشریه روزنامه رسمی کشور - ص ۲۰ .

۱۴ - نک : اسناد مهرداد پهلبد - موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران - ص ۵۶ .

۱۵ - نک : مجموعه قوانین ۲۱ دوره - قانونگذاری مجلس شورای اسلامی - ج ۴ - ص ۲۴۳۳ .

و متعاقبا معرفی جدید ترین آثار هنرمندان ایرانی را در بر داشت زیرا تحولات فرهنگی دوره پهلوی دوم به آهستگی آغاز شده بود و به عنوان نمونه نقاشان نو آوری از مدرسه هنری پاریس و نیویورک و طراحان از لندن آمده بودند و آثار حاصل از کشفیات باستان شناسی جادوانگی هنر ایران را آشکار می نمود تا جایی که هنرمندانی از دانشکده هنرهای زیبای وقت نخستین نمایشگاه خود را بر این مینا افتتاح نمودند با عزیمت هنرمندان به ایران آثار تقلیدی اروپایی به کنار گذاشته شد و آثار ایرانی را گرد آوری کردند این هنرمندان اولین گرد آورندگان هنر مردمی و ملی بودند و در کارشان ویژگی خاص ملی و فرهنگی دیده میشد در این زمان بود که محصولات صنایع دستی ایران رواج تازه یافت و هنرمندانی در زیر زمین گالری بنام بورگز تهران مشهور ترین نمایشگاه هنری شهر یعنی خانه ایران را گشودند بعد از خانه ایران سازمان دولتی بنیاد نهاده شد و کاری کرد که یک گروه خصوصی تا آن زمان انجام نداده بود و فرنگیس یگانگی اولین کسی بود که در این راه گام نهاد^{۱۶} در کتاب سیری در صنایع دستی ایران پیوستگی نظام شاهنشاهی پهلوی وتوجه این خاندان را به صنایع دستی ایران در درجه اول اهمیت قرار داده است^{۱۷} همچنین از رویدادهای مهم این دوره تاسیس هنرکده هنرهای تزئینی سال ۱۳۴۰ با هدف تربیت کارشناسانی در زمینه هنرهای کاربردی و صنایع دستی بوده است که امکانات مناسبی برای ادامه تحصیل هنرجویان و ایجاد رشته های جدید را در اختیار قرار می داد .

در سال ۴۱ شورای فرهنگی سلطنتی که ابتدا از نهادهای وابسته به دربار بود بفرمان محمد رضا پهلوی تاسیس شد و هدف آن مطالعه و اظهار نظر در امور فرهنگی و ارائه طرح های لازم برای توسعه و ترویج بین المللی فرهنگ ایران بوده است تا اینکه در اواخر سال ۱۳۴۵ فرح پهلوی تصمیم به تاسیس سازمانهای وابسته به دربار نمود که پس از تصویب آن سعی در گسترش هنر و بزرگداشت هنرهای اصیل ملی بمنظور ارتقای سطح هنر ایران و تکریم هنرمندان و معرفی هنر ایران به جهان داشته است که یکی از آنها ایجاد مرکز صنایع دستی - برپایی گالری های هنری - ترتیب دادن نمایشگاههای بزرگ در سطح جهان - تشویق و ترغیب صنعتگران به امور برنامه های وزارت و فرهنگ و هنر بوده است^{۱۸}.

مروری بر تشکیلات اولیه صنایع دستی دوره معاصر

آغاز مشروطه تا سال ۱۲۸۷ ه.ق اواخر دوره احمد شاه بعنوان عصر قرار دادهای مربوط به میراث فرهنگی معرفی شده است زیرا با هجوم استعمارگران در دوره قاجار دولت وقت در سال ۱۲۸۶ ه.ش در صدد حمایت از میراث فرهنگی برآمد و با تاسیس وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه سعی در اجرای قانونمند کردن حمایت های معنوی و مادی آن برآمد بنحوی که بعدها بخش معارف این وزارت خانه به امور آموزشی و بخش اوقاف به امور موقوفات و بخش صنایع مستظرفه (صنایع دستی)بعهده فرهنگ و هنر گذاشته شد بعدها از اولین اقدامات رضا خان تاسیس انجمن آثار ملی به همت ذکا ء الملک فروغی وزیر امور خارجه رضا خان در سال ۱۳۰۰ برای رسیدگی به مسائل مربوط به میراث فرهنگی بوده است این انجمن تنها نهاد دولتی در زمینه میراث فرهنگی دوره رضا خان بود که تلاش بعدی آن در راستای نگهداری از صنایع مستظرفه - صنایع دستی بمنظور حفظ شیوه های ساخت آثار هنری کهن ایرانی میباشد این اداره تا سال ۱۳۴۲ ه.ش فعال و سپس بنا به گستردگی وظایف و فعالیتهای فرهنگی و هنری یکسال بعد به عنوان وزارت فرهنگ و هنر دوره پهلوی دوم ارتقاء یافت .

تا قبل از انقلاب اسلامی مراکز متعددی در این حوزه فعال بودند که اداره کل هنرهای سنتی تابع وزارت فرهنگ و هنر متولی حمایت و حفظ دستاوردهای صنایع هنری ایران بوده است که بخشی از فعالیتهای آن به انجام پژوهش های مردم شناسی و هنرهای سنتی معطوف بود همزمان پس از انقلاب اسلامی و ایجاد تغییراتی در تشکیلات سازمان سبب گردید تا سازمان میراث فرهنگی

^{۱۶} - نک : جی گلاک ، نشر بانک ملی ایران ، سیری در صنایع دستی ایران ، سال ۲۵۳۵، ص ۱۰ و ۱۱ .

^{۱۷} - نک : همان ، ص ۸.

^{۱۸} - نک : : همان ، ص ۹.

در سال ۱۳۶۴ تاسیس و با ادغام واحدهایی مانند مرکز باستان شناسی ایران - مرکز و موزه مردم شناسی - دفتر آثار تاریخی - موزه ایران باستان - اداره حفظ میراث فرهنگی استانها - اداره کل موزه ها - اداره کل بناهای تاریخی - اداره کل کاخ ها - سازمان ملی حفاظت آثار باستانی - اداره کل کاخ گلستان به همراه اداره کل هنرهای سنتی به کار خود ادامه دهد و نهایتاً در سال ۱۳۸۵ سازمان صنایع دستی ایران با تشکیلات جدای خود تحت پوشش سازمان میراث فرهنگی و گردشگری قرار گرفته و متولی حفظ و حراست و حمایت از دستاوردهای صنعتی و هنری ایران شود.^{۱۹}

تاریخچه صنایع دستی معاصر ایران و اقدامات اولیه سالهای ۱۳۰۴ تا ۱۳۵۲

صنایع دستی به عنوان نمادی از میراث فرهنگی هر ملتی نام برده شده است در نتیجه یکی از دستاوردهای مهم فرهنگی و هنری برای تجلی شکوه و قدرت در هر دوره ایی از تاریخ کشورها به حساب می آید بنحوی که عصر پهلوی با برنامه ریزی فرهنگی برای اینگونه دست ساخته های هنری، توجه به حس ملی گرایی ایرانی را تقویت نمود و هویت ریشه دار و کهن آن را دست مایه جلوه گری خاندان خود در جهان و ایران قرار داد.

اهمیت به صنایع دستی پس از جنگ جهانی دوم با محتوای فرهنگی و هنری مورد توجه کشورهای پیشرفته جهان قرار گرفت و از ۱۰ ژوئن سال ۱۹۶۴ میلادی نخستین کنگره جهانی با شرکت مسئولان اجرایی بیش از ۴۰ کشور جهان در نیویورک برگزار شد که در قطعنامه پایانی آن تاسیس شورای جهانی صنایع دستی بعنوان نهاد وابسته به یونسکو تصویب شد از همان سال با تاسیس این شورا صنایع دستی بصورت بخشی از حیات فرهنگی - اقتصادی ملل مورد توجه قرار گرفت و ایران که تا آن زمان داعیه پیشرفت و تحول صنعتی شدن را در سر داشت از سال ۱۳۴۷.۵ توسط سازمان نوپای صنایع دستی ایران به عضویت شورای جهانی صنایع دستی و به همراه آن به دلیل آسیایی بودن به عضویت مجمع آسیا و اقیانوسیه شورا در آمد.

برای شناسایی چگونگی شکل گیری سازمان صنایع دستی ایران با تشکیلات سازمانی و مدون آن می بایست به گذشته های بسیار دوری باز گشت به اولین جرقه های حفظ و حمایت از هنرهای سنتی و صنایع دستی دوره معاصر که به زمان احیای مدرسه صنایع مستظرفه باز می گردد و به همت کمال الملک فعالیت میکرد این مدرسه بعدها با تغییر نام با عنوان مدرسه هنرهای ملی در دل دانشکده هنرهای زیبا قرار گرفت و راه جدیدی را طبق اصول آکادمیک طی نمود و به تربیت استادان و هنرمندان دوره معاصر همت گماشت اما از آنجا که صنایع دستی با پشتوانه های فرهنگی و هنری خود در نقاط مختلف ایران بویژه روستاها وسیله ایی برای معیشت مردم محسوب میشد و می توانست در یک چارچوب قانونمند حمایت شده و از خطر انقراض محفوظ بماند متولیان سازمانی و نهادهای دولتی که تا سال ۱۳۴۳ وظیفه صیانت از آن را در ایران بعهده داشتند با برنامه ریزی فرهنگی که از جانب وزارت امور اقتصاد و دارایی وقت انجام شده بود کلیه فعالیتهای مربوط به صنایع دستی خود را زیر مجموعه فعالیت یک مرکز جدید و نوپا قرار دادند که بعدها به آن سازمان صنایع دستی گفتند برای تشکیل این سازمان اشخاص خاصی دخالت داشتند که یکی از مشهورترین آنها فرنگیس یگانگی از خانواده های زرتشتی ایران و دختر ارباب کیخسرو شاهرخ بوده است.

در واقع همزمان با شروع فعالیتهای فرهنگی رضا خان با تاسیس انجمن های متفاوت مانند آثار ملی ایران - کانون ایران باستان و تشویق محققان به ترجمه و تالیف کتب در این رابطه کنگره های تاریخ و فرهنگ ایران باستان بمنظور معرفی عظمت گذشته با همیاری مشهورترین استادان تاریخ هنری برگزار شد که حضور افراد شاخصی مانند آرتور اپهام پوپ^{۲۰} در این جمع

^{۱۹} - نک: www.isna.ir /مقاله یادگاران تاریخی چالش های مدیریتی.

^{۲۰} - آرتور اپهام پوپ دانشمند بزرگ هنر ایران مولف کتاب هنر ایران در ۱۶ جلد است و گنجینه ایی از نقش ها و طرح های گذشته را برای هنرمندان احیا گر سنت های اصیل ایرانی فراهم کرد آثار او به عنوان اولین ماخذ هنری مجموعه ایی از آثار و اشیای حاصل از کشفیات باستان شناسی است که در موزه های ایران و جهان نگهداری میشود مقبره او در کنار رود زاینده رود اصفهان قرار دارد.

خدمات ویژه ایی برای شناساندن و آموزش گذشته ایرانیان به جهانیان بچشم میخورد بنحوی که در ارتباط با موضوع احیای صنایع دستی قدم های موثری برداشته شد و اولین اقدام آنها تجمیع هنرمندان و صنعتگران سنتی کار ایران به تهران و اصفهان برای انجام فعالیتهای هنری بوده است که تعدادی از این افراد پس از پایان کار در تهران ماندند و برخی در اصفهان اقامت کردند و دولت رضا خان در آنجا هنرستانی برای حفظ و آموزش صنایع دستی بنیاد کرد و در تهران کارگاه ویژه هنرهای زیبا ساخته شد و برای استخدام و تهیه هدایای رسمی و تزئینات دولتی به فعالیت پرداخت^{۳۱}.

تا سال ۱۳۴۳ نهادهای سازمانی مختلفی متولیان صنایع دستی بودند که با اشکال متفاوتی به وضعیت روستائیان و حرف صنعتی و هنری می پرداختند همچنین وزارت خانه فرهنگ و هنر در سال ۴۲ وظیفه انجام امورات فرهنگی و هنری دوره پهلوی دوم را بعهدہ داشت و تمام سیاستهای فرهنگی کشور را تا سال ۴۷ اجرا می نمود و از آنجا که کلیه برنامه ریزان فرهنگی ۸ هدف اصلی را تا سال ۴۷ مد نظر داشتند مجموعه اهداف آنها با حفظ و احیا و توسعه و ترویج و آموزش موارث فرهنگی و هنری همراه شده بود و در این راستا همگی سعی داشتند تا با گسترش فعالیت نهادهای مربوطه به توسعه فعالیتها و اجرای طرح های فرهنگی خود اقدام نمایند در حقیقت تمام این اهداف برابر با ارزشهای فرهنگی تدوین شده بود که اهم آن فقط اشاعه فرهنگ و هنر ایران باستان بوده است به این علت در دوره رضا خان از سال ۱۲۸۹ تا سال ۱۳۲۰ که شروعی برای برنامه ریزی فرهنگی دوره پهلوی دوم محسوب میشود فعالیتهای هنری صنعتی مدرسه صنایع مستظرفه با شرایط جدیدی ادامه یافت و سپس با تاسیس هنرستان اصفهان به احیای این هنر پرداخت از سال ۱۳۲۰ تا سال ۱۳۴۰ که با تاسیس هنرکده هنرهای تزئینی همراه بود کلیه نهادها و مراکز سازمانی بصورت پراکنده و گسترده بوظیفه خود در قبال صنایع دستی انجام وظیفه می کردند تا اینکه در زمان حسنعلی منصور و به تاریخ ۲۵۲۳ شاهی آن میراث از دست رفته و مختصر نیمه جان صنایع دستی توجه مدیران کشور را به خود جلب نمود و در یکی از روزهای اردیبهشت همان سال نخست وزیر وقت که خود در هیئت موسسین انجمن فرهنگ ایران باستان خدمات فرهنگی را به دوش می کشید تصمیم به نجات صنایع دستی کشور از نابودی گرفت که علاوه بر بازدهی مادی و معنوی و امرار معاشی که روستائیان از آن داشتند از صنایع دستی حمایت قانونی را بعمل آورده و از این راه از مهاجرت روستائیان به شهرها هم جلوگیری شود.

در نتیجه طبق طرحی که از جانب وزارت امور اقتصاد و دارایی به عنوان متولی اصلی صنایع دستی در آن زمان داده شده بود و اداره ایی با عنوان مرکز صنایع کوچک و دستی در آن وزارت خانه به فعالیتهای مربوطه می پرداخت مقرر گردید تا برای تجمیع اطلاعات لازم وبدست آوردن آمار از طریق سازمانهایی که تا آن زمان فعالیتهایی با صنایع دستی داشتند مانند وزارتخانه فرهنگ و هنر - کشاورزی - آموزش و پرورش - سازمان جلب سیاحان به یک نظام درستی برای اجرای کار خود دست یابند که متاسفانه در آغاز انجام کار میزان اطلاعات بدست آمده از کارهای دستی و اصیل در محیطی که سخن از کارخانه های صنعتی بزرگ بود قدری نا آشنا تلقی میشدو بدست آوردن اطلاعات لازم در شروع کار غیر ممکن به نظر می رسید در نتیجه با پشتیبانی وزیر وقت دکتر عالیخانی فضایی مناسب ایجاد شد و از لابلای گزارش ها و مصاحبه های صورت گرفته اطلاعات اولیه ولو ناقصی برای هدف بزرگی که در پیش رو داشتند جمع آوری گردید و گزارش دقیقی توسط کارشناسان سازمان برنامه و اقتصاد وزارت خانه تهیه وبه مورد اجرا گذاشته شد اولین گزارش در خصوص فعالیتهای هنری دست بافان یزد بدست آمد که کمک موثری برای شروع فعالیت های بعدی در تحقق بخشی به هدف اصلی نمود^{۳۲}.

۱۱ - - نک : جی گلاک ، نشر بانک ملی ایران ، پسیری در صنایع دستی ایران ، سال ۲۵۳۵ ، ص ۸۹ .

۱۲ - - نک : www.harif.ir - تاریخچه مرکز صنایع دستی .

برای مطالعه بیشتر در سلسله فعالیت‌های مربوط به این برنامه به خاطرات فرنگیس یگانگی^{۲۲} از کتاب سیری در صنایع دستی ایران می‌پردازیم: «... در سال ۲۵۲۳ شاهی حسنعلی منصور نخست وزیر وقت ... به میزان علاقمندی فرنگیس یگانگی به صنایع دستی پی برد او را احضار کرد تا با یاری سازمانهایی که با صنایع دستی کشور ارتباط داشتند چاره‌ای بیندیشند انگیزه این کار به موضوع تقویت صنایع دستی باز می‌گشت در نتیجه در گفتگو بین حسنعلی منصور مقرر شد تا وزارتخانه یا سازمانی که اداره صنایع دستی را به عهده گیرد تاسیس شود خانم یگانگی با مطالعاتی که در زمینه صنایع دستی کشورها داشت و به جنبه‌های اقتصادی آن واقف بود وزارت اقتصاد و دارایی را که تا آن زمان به اداره فعالیت کارهای کوچک و دستی می‌پرداخت را پیشنهاد کرد و موضوع مورد موافقت قرار گرفت پس مسئله با دکتر عالیخانی وزیر وقت در میان گذاشته شد پس از ملاقاتهای مکرر با وزیر گام‌های جدیدی برای حفظ صنایع دستی برداشته شد و محمد یگانه معاون وزیر پذیرفت که انجام امور صنایع دستی با راهنمایی اداری و مالی طرح مخصوص از جانب فرح پهلوی انجام گیرد.

در ابتدا انجام طرح انسجام صنایع دستی اصل، نامانوس بود اما با حمایت وزیر وقت فضایی مناسب ایجاد شد و برنامه ریزی لازم انجام گرفت به این منظور جمع‌آوری اطلاعات و آمار کافی از چند و چون فعالیت‌های صنایع دستی از سازمانهایی که در آن زمان فعالیت‌هایی در رابطه با صنایع دستی داشتند بعید به نظر می‌رسید در نتیجه با وزارت خانه وزارت فرهنگ و هنر - کشاورزی - آموزش و پرورش - سازمان جلب سیاحان تماس گرفتند که البته هیچکدام آمار درست و کاملی از زیر بنای برنامه‌های خود بدست نیاوردند پس از لابلای گزارش‌ها و مصاحبه‌های انجام شده اطلاعات اولیه اما ناقصی بدست آمد و گزارش تحقیقی اما اینبار دقیقی توسط کارشناسان سازمان برنامه وزارت اقتصاد درباره فعالیت دستبافان یزد تهیه گردید و کمک موثری به انجام هدف طرح نمود.

در این رابطه برای شناخت رشته‌های صنایع دستی ایران استفاده از نیروی متخصص هم در حوزه صنایع دستی دور از ذهن به نظر میرسید پس استاد علی کریمی نگارگر مشهور که مدتی در مدرسه هنرهای ملی تهران فعالیت داشت به همکاری دعوت شد که ابتدا می‌بایست هدف و سیاستگذاری مرکز نویناد و نحوه همکاری که باید با سازمانهای دولتی داشته باشد را روشن نماید متأسفانه تا آن زمان هیچ کدام از سازمانهای متولی صنایع دستی به جز وزارت فرهنگ و هنر که آن هم توسط مهرداد پهلبد وزیر آن اداره میشد تمایلی به همکاری با خانم یگانگی نداشتند تا در تاسیس مرکز نوپای صنایع دستی از خود رغبتی نشان دهند از سوی دیگر ایجاب می‌نمود که برای جمع‌آوری و احیای برخی رشته‌های صنایع دستی ایران که در معرض انقراض بود و یا از حمایت جدی برخوردار نبود به نقاط مختلف کشور مسافرت‌هایی صورت گیرد تا اوضاع طبیعی و اقتصادی و نحوه تولید و توزیع محصولات صنایع دستی را درک و مشکلات آن بررسی شود این فعالیتها بر این اساس لازم بود تا در نهایت اساسنامه‌ای بر مبنای رفع نیازمندی‌های صنایع دستی ایران تنظیم و به تصویب هیئت دولت برسد.

برای انجام اینکار مقدمات کار مهیا گردید سپس با ۱۸ ماه سفر به اکثر استانها به‌مراهی استاد علی کریمی و سفرهای انفرادی خانم یگانگی اطلاعات ممکنه جمع‌آوری و حتی نمونه‌های لازم خریداری گردید البته اینکار خالی از اشکال نبود زیرا مصاحبه با صنعتگران نتیجه درستی در بر نداشت و اعداد و ارقام بدست آمده گاه‌ها با واقعیت انطباق نداشتند پس اجباراً مستقیم به بازارهای فروش - کاروانسراها - کارگاههای تولیدی صنایع دستی استانها رجوع کرده و بدنبال یافتن

۲۲ - فرنگیس یگانگی همسر دکتر اسفندیار یگانگی و دختر کیخسرو شاه‌رخ بود او از بانیمان انجمن فرهنگ ایران باستان - مؤسس سازمان زنان زرتشتی و اولین دبیر شورای عالی زنان ایران بود که در بهبود زندان زنان فعالیت می‌کرد و به عنوان نخستین مدیر عامل سازمان صنایع دستی ایران و ملقب به مادر صنایع دستی ایران می‌باشد وی در سال ۱۳۷۳ بعنوان زن شایسته سال ۱۹۹۴ از سوی اتحادیه انجمن‌های زرتشتیان آمریکای شمالی شناخته شد وی اولین زنی بود که در اجرای طرح سال ۱۳۴۳ از جانب وزارت اقتصاد و دارایی وقت به‌مراه کارشناسان هنری مانند علی کریمی و محمد نراقی از فرانسه و با حمایت مستقیم فرح پهلوی در جهت جلب صنعتگران به حمایت و صیانت از طرح‌ها و نقش‌های هنر سنتی ایرانی و شیوه‌های تولیدی کارگاههای سنتی صنایع دستی استانها اقدام نمود و با سفرهای طولانی به تمام مراکز دور افتاده ایران به تجمیع و احیای صنایع دستی پرداخت / نک: www.zinati.de / مقاله فرنگیس یگانگی.

سرخ بودند تا اینکه پس از تمرکز اطلاعات جمع آوری شده با معرفی این رشته های تولیدی هنری به دولت و کسب حمایت های جدی طرح صنایع دستی وارد مرحله نوینی میشود^{۲۴}. در پایان فعالیت ۶ ماهه به دستور دکتر عالیخانی طبقه بالای ساختمان وزارت خانه را تجهیز و نمونه محصولات جمع آوری شده سطح استانها به نمایش گذاشته شد که بهترین نمونه آن آثار کلاچه ایی تبریز و اسکو بود در این زمان محمد نراقی^{۲۵} یکی از بهترین طراحان صنایع دستی به خواست فرح پهلوی از فرانسه به تهران آمد و وظیفه کارشناسی طرح و نقوش سنتی را بعهده گرفت.

در راستای کار، فعالیتهای مربوط به احیای صنایع دستی را به دو بخش کارشناسی فنی و کارشناسی هنری تقسیم کردند که بیشتر برای شناخت رنگها و طرح ها و شیوه های تولیدی بود و با برنامه ریزی برای دعوت از استادان خارجی و همچنین آموزش درست فنی به استاد کاران و توسعه کارگاههای صنایع دستی استانها و جلوگیری از نابودی و تنزل کیفیت محصولات صنایع دستی اقداماتی بعمل آمد در نتیجه ابتدای امر توسط کارشناسان کار روی رنگها - چگونگی ساخت ... را انجام داده و طرح ها را از حالت اولیه خارج و با مطالعه بر خصوصیات هر استان بلحاظ نوع شاخصه های فرهنگی و ریشه دار سنتی آن در صدد احیای نقوش و طرح ها ی سنتی و کهن بر آمدند فرح پهلوی با حمایت دربار هر دو ماه گزارشات لازم را در این خصوص دریافت می نمود و طرح هایی برای توسعه و ترویج صنایع دستی بین عموم مردم در این زمان به اجرا در آمد همچنین کارشناسان فنی در نقاط مختلف به شناسایی و احیا و توسعه برخی رشته های سنتی صنایع دستی استانها اقدام نمودند که یکی خانم جهانبانی در استان سیستان و بلوچستان بود که در جهت احیای هنر سوزندوزی بلوچ گام های بلندی برداشت.

اعزام کارشناسان فنی به کارگاههای سنتی و دعوت از استادان برخی کشورها مانند ژاپن برای بهبود چسب خاتم کاری یکی از فعالیتهای مذکور بود همچنین برای جلب علاقمندی فرزندان خانواده های صنعتگران سنتی به ادامه کار پدران در صدد شدنندا شرکتهای تعاونی در سراسر ایران ساخته شود و با ارائه طرح ها و نقوش تازه مطابق با مفاهیم فرهنگی و سنتی اصیل ایرانی توسط هنرمندان و کارشناسان برجسته دانشکده هنرهای زیبای وقت که به دعوت فرح پهلوی به اجرا و تهیه نقوش دست داشتند به صنعتگران و استاد کاران روحیه حمایت از صنایع دستی را قبل از هر قدمی تقویت نمودند در نتیجه با دایر نمودن ۲۷ اتحادیه و شرکت تعاونی صنایع دستی در ۲۷ منطقه ایران و قرار دادن هیئت مدیره برای هر کدام به رتق و فتق وضعیت صنایع دستی پرداختند.

در واقع خریداری مواد اولیه - طرح و نقش و رنگ و شیوه های درست علمی تهیه محصولات صنایع دستی ایرانی از جانب سازمان و اجرا توسط اتحادیه ها و صنعتگرانی که گاه خود عضو آن بودند انجام می گرفت که سرانجام با برنامه ریزی هایی که انجام شده بود و طبق اساسنامه ایی که ترتیب داده بودند کارشناسان از تهران کار تولیدی را از اتحادیه و صنعتگر خریداری و خود مستقلا با قیمت بالاتری در فروشگاههای صنایع دستی ایران و خارج از کشور به فروش می رساندند.

برای ترویج هنرهای سنتی و صنایع دستی ایران به رقابت با کشورهای هند و چین پرداختند که در ابتدای امر یارای آن نبود که البته با حمایت دربار و شرکت در نمایشگاه بین المللی فرانسه - آلمان و آمریکا هنر ایرانی را به جهان معرفی و با استقبال چشمگیری روبرو شدند شرکت در بسیاری از مجامع فرهنگی و هنری خارج از ایران با لباس های سنتی و دوختهای کهن توسط خاندان پهلوی به غناء و توسعه آن نزد عموم افزود و با رواج هنر صنایع دستی با فعالیتهای پیگیر

^{۲۴} - نک: جی گلاک، نشر بانک ملی ایران، سیرری در صنایع دستی ایران، سال ۲۵۳۵، ص ۲۶.

^{۲۵} - محمد نراقی طراح طراز اول که با سفر به نقاط دور افتاده سعی در جمع آوری و مطالعه صنایع دستی ایران داشت در واقع با راهنمایی و تهیه طرح و نقوش مختلف به کارشناسان جوان به دستبافان یزد آموزش های فنی داده شد و پارچه های کلاچه اسکو - پارچه بافی کجین خراسان بهبود یافت و در نمایشگاه ۴ آبان سال ۲۵۲۶ شاهی مورد توجه قرار گرفت نراقی از کارشناسان برتری بود که بیشتر لباسهای فرح پهلوی را طراحی و از نقوش باتیک و کلاچه ایی برای تزئین آن استفاده می کرد. نک: جی گلاک، نشر بانک ملی ایران، سیرری در صنایع دستی ایران، سال ۲۵۳۵، ص ۱۱ و ۲۷ و ۱۹۸.

کارگاه‌های هنری که زیر نظر سازمان صنایع دستی اداره می‌شد رمق تازه ایی به جان صنایع دستی داده شد در این زمان سفال کلپورگان سیستان با قدمت ۵۰۰۰ ساله - چاپ باتیک و کلافه ایی اسکو - ساخت شیشه های دست ساز با شیوه های جدید - دوخت‌های سنتی - پارچه بافی سنتی - صنایع چوبی گیلان و مازندران - جاجیم بافی و همچنین صنایع هنری ایرانی با حمایت پهلوی و با ترتیب دادن نمایشگاه‌های معتبر و علمی صنایع دستی از هنرمندان احیا گردید و در این بین با تشویق جوایز خاصی را به آنان اهدا نمودند.^{۲۶}

کلیه بررسی ها و مسافرتها شامل اطلاعاتی مانند : شناخت انواع صنایع دستی رایج هر منطقه - افراد شاغل در صنایع دستی هر منطقه - تعداد کارگاه‌های موجود - میزان تولید - شرایط کار در کارگاه‌ها - نوع وسایل و ابزار کار - کار مزد صنعتگران - انواع مواد مصرفی اولیه - بهای مواد اولیه خریداری شده - قیمت تمام شده - چگونگی توزیع و فروش - میزان قدرت فروش در خارج از منطقه بود که منجر به بررسی نهایی برای تشکیل شرکت تعاونی شده بود در نهایت با جمع بندی کلیه اطلاعات طرح اساسنامه مرکز صنایع دستی ایران با مشاوره نمایندگان وزارت فرهنگ و هنر - وزارت کار و امور اجتماعی وقت - سازمان برنامه و بودجه - وزارت کشاورزی - سازمان جلب سیاحان و کارشناسان وزارت اقتصاد و دارایی تهیه و در تاریخ ۱۰/۵/۲۵۲۳ شاهی در اختیار مجلس قرار داده شد و در جلسه روز ۲۶ همان ماه به تصویب هیئت وزیران رسید.^{۲۷}

به این ترتیب سازمان صنایع دستی بوجود آمد و فعالیت خود را بصورت قانونمند و جدی آغاز نمود و با رهبری دولت و در اختیار گذاری حداکثر امکانات از طریق وزیر وقت سازمان صنایع دستی نوپا موفقیت های چشمگیری یافت و بیشتر محصولات صنایع دستی که در فاصله سالهای ۴۵ تا ۵۲ احیا گردیده بود روند توسعه و ترویج خود را طی کرد اولین نمایشگاه صنایع دستی در تاریخ مهر ماه سال ۲۵۲۵ شاهی توسط فرح پهلوی افتتاح و با شرکت در نمایشگاه‌های خارجی هنر ایران به جهان معرفی شد.^{۲۸}

تا اینکه پس از انقلاب اسلامی در سال ۱۳۶۰ سازمان مذکور و شرکت های صنایع دستی به استناد مصوبه هیئت وزیران بصورت یک شرکت دولتی یکسان با عنوان سازمان صنایع دستی ایران در مجموعه وزارت صنایع و معادن به فعالیت خود ادامه داد و عملاً موضوع تولید - خرید محصولات صنایع دستی و توزیع و فروش آنها را علاوه بر فعالیتهای حاکمیتی مانند آموزش و تحقیق و ترویج را در دستور کار خود قرار داد تا اینکه در دوران سازندگی مبنی بر عدم تمرکز و منطقه ایی کردن فعالیتهای در سال ۶۹ سازمان صنایع دستی ایران فعالیتهای خود را در قالب ۱۰ شرکت منطقه ایی در سراسر ایران ساماندهی نمود و بخشی از وظایف خود مانند تولید - خرید - بازاریابی و فروش - تهیه و توزیع مواد اولیه و ابزار کار را به شرکتهای سهامی محول نمود به این ترتیب امور بازرگانی صنایع دستی رشد فوق العاده ایی یافت و کلیه فعالیتهای حاکمیتی را تحت الشعاع خود قرار داد سرانجام در سال ۱۳۷۶ مجمع عمومی سازمان صنایع دستی وقت ۹ شرکت منطقه ایی خود را بنا به دلیل مالی منحل و تنها شرکت بازرگانی صنایع دستی را حفظ نمود تا این شرکت کلیه مسئولیتهای را به دوش گیرد همچنین در راستای اساسنامه مصوبه سال ۶۰ سازمان صنایع دستی ایران توسعه کمی و کیفی صنایع دستی کشور اعم از شهری و روستایی - جمع آوری اطلاعات و آمار - تحقیقات فنی لازم - فراهم آوری زمینه تشکیل و تقویت شرکتهای تعاونی صنایع دستی - آموزش فنی - تربیت نیروی انسانی - اعطای کمکهای مالی و فنی به صنعتگران و هنرمندان - تولید - خرید - فروش - صادرات - بازار یابی - شرکت در نمایشگاه‌های داخلی و خارجی را بعهده داشت.^{۲۹}

در شهریور سال ۱۳۸۰ بر اساس ضرورت بازننگری سازمان صنایع دستی ایران در چارچوب باز سازی ساختار وزارت صنایع و معادن سازمان مدیریت و برنامه ریزی در همان سال طی مصوبه

^{۲۶} - مصاحبه با فرنگیس یگانگی / نک : سایت رادیو زمانه .

^{۲۷} - نک : جی گلاک ، نشر بانک ملی ایران ، سیری در صنایع دستی ایران ، سال ۲۵۳۵ ، ص ۲۷ .

^{۲۸} - نک : همان ، ص ۲۷ .

^{۲۹} - نک : ماهنامه خبری فرهنگی هنری - سازمان صنایع دستی ایران - ش ۱ - اسفند ۸۰ - ص ۴ .

سال ۱۳۸۴ وابسته به وزارت صنایع و معادن گردید و نهایتاً در دولت نهم و به سال ۱۳۸۵ با سازمان میراث فرهنگی و گردشگری ادغام به شکل معاونت بکار خود ادامه داد.^{۳۰}

اقدامات صنایع دستی ایران (طرح و برنامه فرهنگی) دوره پهلوی دوم

در سالهای ۴۸ تا ۵۲ مرکز صنایع دستی که بعدها با عنوان سازمان صنایع دستی ایران به وظیفه ملی و فرهنگی خود عمل می نمود یک سلسله اقداماتی را بعمل آورد که مهمترین آن عبارتند از -شناخت استعداد های مناطق شهری و روستایی که بامطالعات وسیعی سراسر کشور انجام گرفت و نتیجه بررسی ها شامل ۸۵ جلد گزارش و نشریه اقتصادی و آمار است و بموازات آن نسبت به رفع نیازهای هنرمندان در زمینه آموزش فنی - تهیه مواد اولیه - ابزار کار - ایجاد بازار و خرید - اقداماتی انجام گرفت و در طی این مدت برای آموزش فنی و تجهیز نیروی انسانی کارشناسان به تمام شهرها و بخش ها و دو هزار روستا سفر کردند و در سراسر ایران ۸۵۰ کارگاه نوسازی شد و ۳۰ کارگاه نمونه احداث گردید ۲۵ شرکت تعاونی صنایع دستی در رشته های نساجی و رنگرزی - سوزن دوزی - پوستین دوزی - سرامیک - نازک کاری و خراطی چوب - خاتم سازی و قلمزنی تا سال ۱۳۵۰ احداث گردید که تا سال ۵۷ به ۷۲ شرکت تعاونی افزایش یافت همچنین برای تولید مواد مصرفی ۱۲۰۰۰ طرح اصیل تهیه و اجرا شد که نتیجه آن خروج صنایع دستی از حالت روستایی گردید که منجر به شناخت بازار فروش شهری و خارجی شد فروشگاه های مختلف صنایع دستی ایران در شهرهای تهران - اصفهان - شیراز - زاهدان - کرمان - سنندج ایجاد شدند و در کشورهای آلمان غربی - ایتالیا - بلژیک نمایندگان فروش صنایع دستی بوجود آمد تا سال ۱۳۵۲ در ۴۷ کشور جهان تولیدات صنایع دستی ایران فروش دائمی داشته و در نمایشگاههای خارجی و داخلی این آثار بفروش میرسیدند.^{۳۱}

در این راستا برای صادرات صنایع دستی ایران با همت دفتر فرح پهلوی خانه ایران در پاریس در سال ۱۳۴۸ تاسیس شد که همزمان مکاتباتی با اتاق بازرگانی و مرکز تجارت نیویورک برای اجاره شعبات فروش و بازار یابی صنایع دستی سال ۱۳۵۰ انجام گرفت.^{۳۲}

برای تولیدات صنایع دستی با کیفیت بالا در خلال سالهای فوق دوره های کوتاه مدت و بلند مدت تنظیم گردید مانند : استفاده از استاد کاران ماهر در استانهای گیلان - مازندران - کرمان - استفاده از کارشناسان خارجی از جمله دعوت از متخصصین چوب و ریزه کاری و لاک فیلیپین و ژاپن- دعوت از کارشناسان فنی بافت ماشینی و دستی ابریشم و نخی از هندو تایلند-دعوت متخصص ساخت لوازم عاجی از هند-اعزام کارشناس به خارج از کشور برای آشنایی به امور صنایع دستی ممالک دیگر و بازار یابی -انجام آزمایش لازم و تعلیم راههای علمی و اصولی به صنعتگران -اعزام متخصص خرید صنایع دستی به نقاط کشور برای خرید محصولات مرغوب.^{۳۳}

احیا و توسعه و ترویج رشته های صنایع دستی معاصر ایران دوره پهلوی

در این بخش از تحقیق به معرفی رشته های تخصصی صنایع دستی دوره پهلوی پرداخته و صنعتگرانی را که از زمان رضا خان تا بعد از محمد رضا در عرصه هنر و صنعت ایرانی سعی در احیای این هنر داشتند معرفی می نمائیم .

یکی از مراکز تربیت هنرمندان و صنعتگران صنایع دستی در زمان رضا خان در ابتدای امر مدرسه صنایع مستظرفه است که در زمان قاجار و با همت کمال الملک تاسیس شده بود این مدرسه وظیفه رشد و تربیت استاد کاران هنرهای سنتی را بعهده داشت که اوایل حکومت رضا خان کمال الملک بعلت کهولت سن به نیشابور سفر کرد و مدیریت مدرسه بدستور شاه به حسین

^{۳۰} - نک : www.handicraftsday.ir مقاله سرگذشت سازمان صنایع دستی ایران .

^{۳۱} - نک : صنایع دستی ایران /خبرگزاری پارس / وزارت اطلاعات /سال ۱۳۵۲/ص ۴ تا ۷.

^{۳۲} - نک : طرح بهبود و افزایش تولید صنایع دستی ایران در سال ۱۳۵۰ /وزارت اقتصاد /ص ۲۰۸ تا ۲۱۲.

^{۳۳} - یکی از کارشناسان خرید نمونه سفال و سرامیک از میبد یزد خریداری و در فروشگاه صنایع دستی به نماینده کمپانی بزرگ تگزاس فروخت در نتیجه سفارش به مبلغ چند هزار دلار از این مصنوعات میبد انجام شد ./نک : همان گزارش /ص ۵۶.

طاهرزاده بهزاد محول و عصر جدیدی در هنرهای سنتی آغاز گردید در این زمان توسط رضا خان بنا به ترویج هنرهای ملی و تمرکز آن در یک مکان و تشویق صنعتگران بخش های مختلفی در مدسه به فعالیت پرداختند این مکان اولیه در سال ۲۴۸۹ شاهی به نام اداره هنرهای ملی مشهور شد که استادانی مانند استاد حبیب الله طریقی کاشانی بمنظور اداره کارگاه زری باف- استاد احمد امامی از آباچه فارس برای کارگاه منبت - مرحوم صنایع خاتم شیرازی برای اداره کارگاه خاتمکاری - استاد طاهرزاده بهزاد برای اداره کارگاه طراحی قالی و گلیم و استاد علی درودی برای کارگاه طراحی و تذهیب به این مکان دعوت شدند.^{۳۴}

از رشته های هنرهای سنتی و صنایع دستی که در دوره رضا خان احیاء شد شامل هنرهای آئینه کاری - سنگتراشی - کاشی سازی - قالی بافی - خاتم کاری - زری بافی - منبت کاری - تذهیب و... است که با تشویق رضا خان رونق و رواجی تازه یافته اند.^{۳۵} بعدها کارگاههای مینیاتور - مینا سازی - طراحی دایر گردید و تا راه اندازی اداره کل هنرهای زیبا کار هنرهای سنتی ایران رونق تازه ای یافت.

دوره پهلوی اول

۱- **بافت قالی و گلیم:** یکی از هنرهای سنتی که در ایران سابقه طولانی دارد و یکی از مفاخر فرهنگ و هنر ایران قلمداد می شود و نماد صنایع دستی ایران است هنر بافت قالی است این صنعت و هنر همواره در حال رشد و توسعه بوده و در زمان تسلط فرهنگی و سیاسی رضا خان اولین کارگاه هنری که در سال ۲۴۸۹ شاهی در اجرای فرمان شاه تاسیس شد کارگاه قالی بافی با نام موسسه قالی ایران بود این موسسه بعدها وابسته به وزارت اقتصاد اداره شد از اقدامات دوره رضا خان درباره گسترش و توسعه هنر قالی بافی توجه به کیفیت بافت قالی بود که صادرات آن را با رنگهای جوهری مشمول مالیات های سنگین قرار داده بود در این زمان بیشتر طرح های خاص ایرانی مورد توجه قرار گرفت و به تدریج از نقاط مختلف ایران خصوصا تبریز قالی هایی با ظرافت بافته شدند که بنا به حساسیتی که در تهیه نخ ابریشم و نازک بعمل می آمد در ابتدای عصر پهلوی قالی هایی با مهارت فن - زیبایی نقش و رنگ تولید شدند که با شاهکارهای قالی گذشته رقابت می کرد از فعالیتهای فرهنگی رضا خان بمنظور معرفی این هنر به جهانیان برپایی نمایشگاه هنرهای ایرانی در فیلادلفیا در سال ۱۹۲۶ میلادی - نمایشگاه صنایع دستی ایران در لندن سال ۱۹۳۱ - نمایشگاه لنینگراد در سال ۱۹۳۵ است.^{۳۶}

۲- **طراحی کاشی و آجر تراشی:** فعالیت هنرمندان این کارگاه در سال ۱۳۱۲ ه.ش شروع شد در واقع سخنرانی آرتور ایهام پوپ در حضور رضا خان در سال ۲۴۸۵ شاهی باعث شد تا اندیشه حمایت از صنایع دستی از لحاظ بین المللی تأیید و تشویق شود که در این راستا اولین کسانی که از این فرصت استفاده کردند سفالگران بودند چون یکی از اقدامات رضا خان تهیه هزینه تعمیر مسجد شیخ لطف الله اصفهان و ساخت کاخ مرمر بود که می بایست استادان طراز اول را استخدام می کردند تا به طرح و تولید پردازند بسیاری از نقوش آجرکاری تزئینی مانند تراش آجر به اشکال متنوع بر روی بناهای دوره رضا خان نقش شده است که حاصل حمایت و اهمیت رشته هنری سفال سازی و کاشی سازی بوده است.^{۳۷} از مشهورترین استادان سفالگر که تخصص آن کاشی معرق است استاد مرتضی موسوی اصفهانی است که تا شش پشت سفالگر بودند همچنین کارگاه کاشی

^{۳۴} نک: جمالی. مهین, وزارت فرهنگ و هنر, کارگاه قالی و گلیم, ۲۳ سال ۲۵۳۵, ص ۱۹.

^{۳۵} نک: شاه زیدی. حسین, برگهای زرین, نشر وزارت فرهنگ و هنر, ۴۲ سال ۲۵۳۶, ص ۱۰۵.

^{۳۶} نک: جمالی. مهین, وزارت فرهنگ و هنر, کارگاه قالی و گلیم, ۲۳ سال ۲۵۳۵, ص ۸.

^{۳۷} -- نک: جی گلاک, نشر بانک ملی ایران, سیری در صنایع دستی ایران, سال ۲۵۳۵, ص ۸.

سازی در سال ۲۴۹۳ شاهی تاسیس و هنرمندی به نام احمد عرشی نگار مقدم از کاشان بعنوان مدیر آن به تهران فراخوانده شد.^{۳۸}

۳- **شیشه سازی سنتی:** رضا شاه پس از به سلطنت رسیدن به قصد احیای فرهنگ سنتی ایران مانند شاه عباس صنعتگران خارجی را به ایران فرا خواند که در رابطه با هنر شیشه گری سنتی اولین اقدام او دعوت از ۶ آلمانی به تهران بوده است که با آموزشهای فنی صنعت شیشه سازی را مجدداً در ایران احیا نمودند همچنین در زمان رضا خان از نمونه شیشه های قاجاری توسط استاد محمد گوری در کاشان تهیه شد که بلحاظ مرغوبیت به آثار عتیقه تشبیه می گردید یکی دیگر از استادان این دوره در صنعت شیشه گری سنتی استاد یوسف تخش بود که با راهنمایی استاد کاران آلمانی در کارگاهی که رضا خان تاسیس کرده بود آموزش های لازم را دید و کارگاه شیشه گری با عنوان شاهین را در دوره پهلوی دوم بنیاد نهاد او جزو هنرمندانی بود که در زمان ترویج صنایع دستی دوره دوم پهلوی به سازمان صنایع دستی پیوست و نقش های محمد نراقی را که از دمیدن شیشه درون مس مشبک به سبک چراغهای قدیمی مساجد 1 کامل کرد.^{۳۹}

۴- **ملیله سازی نقره:** در دوره رضا خان بنا به جلوگیری از انقراض هنر سنتی ملیله سازی زنجان تعدادی از هنرمندان این صنعت به تهران منتقل شدند و با تکنیک جدید گوی های زرین ملیله که با ظرافت خاصی تهیه میشود برجسته ترین محصول بازار زرگران گردید.^{۴۰}

۵- **مینا کاری:** رواج هنر مینا کاری در شهر اصفهان به سال ۱۳۱۰ اتفاق افتاد که تا ۳۰ سال بعد توسط استاد کار اصفهانی آن از دوره رضا خان یعنی استاد شکرالله صبیح زاده این هنر بسط یافت از شاگردان او در عرصه هنر مینا استاد غلامحسین فیض الهی از صنعتگران مینا کار دوره پهلوی دوم است که تا سال ۱۳۵۲ تعداد ۵۰۰ نفر استاد کار را تربیت کرده بود.^{۴۱}

۶- **قلمکاری:** در زمان رضا خان صنعت قلمکاری فقط در پرتو همت چند استاد کار قدیمی در اصفهان پایدار مانده بود که رضا شاه بنا به احیای اقتصاد آن را نجات داد و ساخت چیت چهار رنگ و پنج رنگ مجدداً رونق یافت در آن زمان استاد شیخ حریری - مشهدی عبدالخالق - حاج محمد رضا و حاج محمد تقی اخوان چیت ساز - شیخ بهایی - خانواده امین و اخوان بیرجندی شروع به تولید نقوش قدیمی از قالبهای کهن و اصیل نمودند و دو مشاور خارجی بنام های (براسول -berasvel) و (مارتن- marten) با این استادان در احیای هنر قلمکاری و چیت سازی کهن ایرانی دوره رضا خان همکاری داشتند.^{۴۲}

۷- **خاتم کاری:** در زمان رضا خان بیشترین اهمیت به هنر خاتم سازی شد از آنجا که در محوطه خانه کمال الملک کارگاه برپا شده بود و هنرمندان به تهیه اثاث ظریف دربار و هدایای رسمی پرداخته بودند تولید جعبه تخته نرد - شطرنج- با عاج و چوب خاتم کاری شده برای رضا خان منجر به ساخت کاخ مرمر و تزئینات خاتم گردید و در شیراز و اصفهان اوج هنر خاتم سازی آغاز گردید به نحوی که در سال ۱۳۰۴ خاتم سازی شیراز که منحصر

۳۸ - نک: جمالی . مهین , وزارت فرهنگ و هنر , کارگاه قالی و گلیم , ش ۲۳ , سال ۲۵۳۵ , ص ۱۹ .
۳۹ - نک : جی گلاک , نشر بانک ملی ایران , سیری در صنایع دستی ایران , سال ۲۵۳۵ , ص ۱۰۵ .
۴۰ - نک : همان , ص ۱۲۷ .
۴۱ - نک : همان , ص ۱۶۳ .
۴۲ - نک : جی گلاک , نشر بانک ملی ایران , سیری در صنایع دستی ایران , سال ۲۵۳۵ , ص ۱۹۱ .

به محمد حسین صنایع خاتم و محمد خلیل گلریز خاتم بود بنا به حمایت پهلوی اول در ساخت خاتم های کاخ مرمر کارگاه خاتم سازی در مدرسه هنرهای ملی تاسیس شدو نمایشگاه صنایع دستی خاتم برای اولین بار در نمایشگاه کالای ایران در سال ۱۳۱۳ ه.ش برپا گردید. استادان دوره رضا خان مانند استاد محمد گلریز خاتم - صنایع خاتم - غلامحسین گلریز - محمد ملک محمدی - علی بابویه - حاج محمد صنایع خاتم - علی اکبر جوانمردی خاتمکاری کاخ مرمر را آغاز کردند که تا پایان سال ۱۳۱۶ ادامه داشت.^{۴۳}

۸- **فیروزه کوبی:** قدمت این صنعت و هنر در ایران به دوره رضا خان میرسد و قدمتی حدود ۷۰ سال دارد در آن زمان صنعتگری بنام یوسف حکیمان معروف به محمدرضا در مشهد کار فیروزه کوبی بر زیور آلات زنان را شروع کرد و ۲۰ سال بعد از آن این هنر توسط صنعتگر بعدی بنام حاج داداش از مشهد این هنر را به اصفهان منتقل نمود.^{۴۴}

۹- **پارچه بافی سنتی (زری بافی و مخمل بافی و ترمه بافی):** تا زمان اوایل پهلوی اول بدلیل اوضاع نابسامان اقتصادی ایران دوره قاجار هنر بافت پارچه سنتی رو به انحطاط بود و کسی خبری از پارچه های زربفت و مخمل نداشت و تنها برخی خانواده ها پارچه هایی بافته و با عنوان پارچه عتیقه می فروختند کاشان در آن زمان در بافت اینگونه پارچه ها شهره بود تا اینکه در دوره پهلوی اول به دلیل نیاز دربار به لباسهای زربفت بافت آن رونق تازه یافت و خبر بافت پارچه زری به گوش رضا خان رسید و همزمان با گشایش مدرسه صنایع مستظرفه از استادان قدیمی زری باف بنام محمد طریقی در سال ۱۳۱۰ از کاشان به تهران فرا خواندند او در این مدرسه به تربیت استادان بعدی همت گماشت و تا سال ۱۳۵۲ استادان زری بافت به ۷۰ نفر رسیدند.^{۴۵} همچنین استادان بزرگی مانند رضا ترک و جعفر نقش بند از طراحان بزرگ ترمه بافی و رضایی یزدی از تولید کنندگان تراز اول ترمه بافی یزد به مدرسه صنایع مستظرفه رضا خان دعوت شدند احداث کارخانه های چیت سازی - نساجی مازندران - پارچه بافی و حریر سازی قائم شهر و کارخانه تولید حریر و ابریشم در یزد و اصفهان و تهران دوره رضا خان به احیای هنر بافت پارچه کمک موثری نمود.^{۴۶}

۱۰- **منبت کاری:** از صنایع هنری احیا شده در مدرسه صنایع مستظرفه رضا خان هنر منبت کاری است که سرپرستی آن به عهده استاد احمد امامی از آباده فارس گذاشته شده بود او از استادان بزرگ منبت دوره اول پهلوی بود که در سال ۱۳۱۱ با علی امامی به تهران آمد و تا سال ۱۳۱۹ ارزنده ترین آثار را تهیه کرد و در تربیت شاگردان منبت کار دوره پهلوی دوم فعالیت داشت.^{۴۷}

دوره پهلوی دوم

۱- **قالی و گلیم بافی:** در نیمه دوم سلطنت پهلوی مهمترین تحرکات صنعتی و هنری ایران در تاریخ معاصر صورت گرفت و مهمترین بخش صنایع دستی ایران در این زمان بافت قالی و قالیچه و گلیم است که علاوه بر مصرف داخلی رقم بالایی در صادرات داشت به این علت به تعداد کارگاههای بافت قالی در دوره دوم پهلوی افزوده شد و کارگاههای

۴۳ - نک: همان، ص ۳۶۵ و ۳۵۷.

۴۴ - نک: www.daneshnameh.roshd.ir /مقاله فیروزه کوبی .

۴۵ - نک: مزگانی، سید حسین، نشر سروش، گلهای ابریشمی، تهران، ۱۳۷۸، ص ۲۸ و ۳۰.

۴۶ - نک: www.irandidar.com.

۴۷ - نک: www.abadenews.com /مقاله منبت آباده.

گلیم بافی از جمله هنرهای روستایی هم به این کارگاهها افزوده شد در این زمان با سفر مطالعاتی منوچهر طریقی رئیس وقت اداره کارگاههای هنری وزارت فرهنگ و هنر به اروپا تحقیقات لازم درباره گلیم اسپانیا سبب شد تا هنر گلیم و گلیم دیواری هم در این وزارت خانه عملاً کار خود را آغاز کند در این راستا بمنظور بافت گلیم های مرغوب و استفاده از طرح های ایرانی کارگرهای روستاها به تهران منتقل شدند و پس از آموزش به مناطقی که در آنجا گلیم بافی اصیل رواج داشت اعزام شده و به این ترتیب گلیم بافی به صورت قسمتی از فعالیتهای هنری وزارت خانه در آمد^{۴۸} هنرمندان مشهور کارگاه قالیبافی دوره پهلوی دوم شامل: محمد علی هیربد- نعمت الهی - محمد پاشایی - محمد علی رهبری - رفیعی - حسین پاک عنصر- عبدالکریم رفیعی - اسداله دقیقی- لطیف تقدیری - جلیل جداری جبار پور اولین هنرمند در فن پرتره بافی در ایران دوره پهلوی است - قدرت عزیز پور - زهرا خنج منش - صالح فردوس - علیرضا اکبری - نسا قاسمی^{۴۹} .

۲- **شیشه سازی سنتی** : ادامه سنت شیشه گری دوره پهلوی اول تا دوره بعد ادامه یافت و در این دوره بهترین شیشه ها در شیراز ساخته میشد در واقع شیشه سازی سنتی اصفهان به همت خانواده ابراهیمیان دوره پهلوی دوم احیا گردید و مساله شکنندگی زود رس شیشه های ساخت تهران و اصفهان در این زمان انجام شد از پیشگامان فن شیشه گری سنتی این دوره سلمان دور اندیش بود که با آثار خود اولین جایزه ممتاز سازمان صنایع دستی را از آن خود کرد همچنین کشف سبک ساخت شیشه ترکدار کارگاه شاهین که توسط استاد تخش و با طرح نراقی ساخته میشد در این زمان با نام آب گز ادامه یافت^{۵۰} .

۳- **آجر سازی سنتی وسفال و سرامیک سازی** : از دومین رشته صنایع دستی که توسط سازمان صنایع دستی دوره پهلوی دوم احیا شد سفال سرامیک سازی بود زیرا کوره های سفال سازی لالچین همدان در طی جنگ جهانی دوم به سبب ناپایی سفال های ارزان بیگانه و دریافت سفارش از تهران برای ظروف غذاخوری رونق یافت و شیوه های ساخت آن متداول شد با بهبود وضع اقتصادی پس از جنگ ورود ماشینی ظروف لالچین از رونق افتاده بود تا اینکه در خانه ایران و سپس سازمان صنایع دستی وقت این صنعت و هنر را ابفا نمود در واقع با حمایت این دوره از این صنعت سفالهای شهرضا - لالچین پیشرفت نمود در محل خانه ایران صحنه هایی از زندگی روزانه و مدارک مردم شناسی را بر سفالینه ها احیا نمودند^{۵۱} همچنین پس از جنگ دوم جهانی دروس سفالگری زیر نظر استاد واقفی انجام میشد که سنت سرامیک سازی را در ایران احیا نمود در واقع با راهنمایی پوپ و عیسی بهادری از استادان اداره هنرهای زیبا که از هنرستان هنرهای سنتی اصفهان در سال ۲۵۲۳ شاهی دیدن کردند در نقش پردازی و شیوه فنی ساخت آثار دقت بیشتری شد^{۵۲} تا جایی که نقوش قدیمی موجود در برخی بنای گذشته بار دیگر توسط هنرمندان سفالگر زنده شد و بر اشیای آنها بکار رفت مانند نقش خورشید خانم که اولین بار طی سفر فرنگیس یگانگی به مید یزد از روی یک کاشی حمام قدیمی یافته شد و به سفال گران معرفی گردید^{۵۳} این نقش بعدها توسط مرتضی آقایی میدی از سرامیک سازان یزدی مورد استفاده قرار گرفت و در نمایشگاه مونیخ آلمان سال ۱۳۵۰ جایزه اول جهانی را ربود این موضوع سبب گردید تا در سفر فرح

۴۸ - نک: جمالی . مهین . وزارت فرهنگ و هنر . کارگاه قالی و گلیم ، ۲۳ ، سال ۲۵۳۵ ، ص ۹ .

۴۹ - نک: همان ، ص ۳۲ و ۳۵ .

۵۰ - نک: جی گلاک ، نشر بانک ملی ایران ، سیری در صنایع دستی ایران ، سال ۲۵۳۵ ، ص ۱۰۳ تا ۱۰۹ .

۵۱ - نک: جی گلاک ، نشر بانک ملی ایران ، سیری در صنایع دستی ایران ، سال ۲۵۳۵ ، ص ۶۱ و ۶۵ .

۵۲ - نک: همان / ص ۹۳ .

۵۳ - نک: همان / ص ۷۸ .

پهلوی به یزد ۸ کارگاه یکی با ابعاد بیشتر را در نظر گرفته و ضمن اختصاص به خانواده آقای زمینه آموزش سفال سازی میبد را فراهم کنند^{۵۴} در دوره پهلوی دوم شیوه های اجر کاری به سبک سلجوقی احیا شد و بنا به خواست فرح پهلوی در ساختمان دانشگاه پهلوی سابق شیراز بکار رفت^{۵۵}.

۴- **ملیله سازی نقره:** هنر ملیله کاری نقره بنا به علاقمندی عموم و نوع نقش ها و طرح های سنتی که از دوره گذشته زنده شده بود در دوره پهلوی دوم از حالت ساخت زیور آلات سنتی خارج شد و در ساخت ظروف نقره بکار رفت بطوری که نمونه آثار این دوره در بیشتر نمایشگاههای سراسری سازمان صنایع دستی جوایز خاصی را بخود اختصاص دادند یک نمونه این اشیا یک دست چایخوری و دسر خوری ملیله است که توسط کامران حقیقی از زنجان برنده جایزه فرح پهلوی به سال ۲۵۲۵ شد.^{۵۶}

۵- **قلمزنی:** در نیمه اول قرن ۲۰ میلادی مقادیر زیادی سلاح و زره فولاد کنده کاری با شیوه تزئینی خاص ساخته شد که بیشتر در تعزیه ها کاربرد داشت استفاده از هنر و صنعت قلمزنی در این دوره به ساخت احجام بزرگ فلزی معطوف گردید نمونه آن پرنده نقره ایی قلمزنی اثر استاد هاکوپیان است که در سال ۲۵۲۵ برنده جایزه فرح پهلوی بود^{۵۷} بهبود اوضاع اقتصادی ناشی از ملی شدن صنعت نفت باعث ظهور رستا خیز هنر ایران شد و فلز کاران برای یافتن نقوش تازه به جستجوی میراث هنر ملی برخاستند از استادان بزرگ این دوره حاج محمد تقی ذوفن بود که استادان دیگر مانند حاج علی محمد پرورش - میرزا اسداله بلوریان - حاج آقا رضا کمیلی - حسین علاقمندان در دوره دوم پهلوی تربیت شدند مشهورترین استاد قلمزن مس و برنج که در شیوه مینیاتور سازی قلمزنی استاد بود استاد مهدی ذوفن است و عبدالرسول نباتی از استادان قلمزنی مس و برنج با سبک اسلیمی و ختایی و حیوانی در این کار مهارتهای خاصی داشت استادان دیگر این دوره شامل: حاج ابراهیم دائی زاده - حاج سید محمد عریضی - استاد نصراله مهذب - سید جلال اشرف زاده - محمد ثقفی است از نمونه آثار استاد نباتی که در نمایشگاه صنایع دستی سال ۲۵۲۵ جایزه ویژه را از فرح دریافت کرد یک عدد مجسمه فلزی کبوتر و طلا کوب می باشد^{۵۸}.

۶- **ابریشم بافی:** با احیای هنر پارچه بافی از دوره اول تا دوم پهلوی افراد زیادی برای زنده نمودن آن تربیت شدند و نمایشگاههای متعددی از نمونه آثار صنایع دستی استاد کاران ترتیب داده شد که نمونه آن یک عدد شال ابریشم بافی ساخت هنرمند نساج از زاوین خراسان بافت صغری کبیری است که در سال ۲۵۲۴ شاهی جایزه اول صنایع دستی را دریافت کرد.^{۵۹}

۷- **قلمکاری:** تا دوره پهلوی دوم ۴ خانواده در صنعت قلمکاری بصورت خصوصی فعالیت می کردند مانند خانواده چیت ساز و بیرجندی و عطریان که سابقه این هنر بین آنها تا ۲۲۰ سال می رسد و از این بین خانواده مشکوه پس از جنگ دوم جهانی به کمک کارشناسان آمریکایی این صنعت را مجددا احیا کرد و شاگردان بسیاری را تربیت نمود که هر کدام راه مستقلی برای توسعه این هنر در پیش گرفتند به نحوی که با حمایت بعدی

^{۵۴} - نک: www.yazdfarda.com

^{۵۵} - نک: /ص ۳۹۰.

^{۵۶} - نک: همان /ص ۱۲۷.

^{۵۷} - نک: همان /ص ۱۲۹.

^{۵۸} - نک: همان /۱۳۷، ۱۳۹.

^{۵۹} - نک: جی گلاک، نشر بانک ملی ایران، سیری در صنایع دستی ایران، سال ۲۵۲۵، ص ۱۸۱.

از جانب سازمان صنایع دستی از این هنر و صنعت در سال ۲۵۳۵ شاهی قلمکار زرد دوباره در بازار فروش احیا شد.^{۶۰}

۸- **چاپ کلاقه اپی**: استفاده از صنعت و هنر باتیک و چاپ کلاقه اپی ابتدا در طی سفر فرنگیس یگانگی به اسکو مجدداً بکار گرفته شد و حمایت از آن سبب گردید تا روش رنگ نا پذیر کردن پارچه پشمی در مشهد و منسوجات طراحی شده با این شیوه در تهران افزون یابد.^{۶۱}

۹- **صنایع هنری چوب (منبت - معرق و مشبک و نازک کاری)**: تا زمان فعالیت‌های کارگاه منبت سازی هنرهای زیبای کشور ۱۴ نفر تحت نظر استاد علی امامی طرح‌های ارزنده اپی را با هنر و صنعت چوب تهیه کردند که نام‌آوران آنها در دوره پهلوی دوم پرویز زابلی - عباس شه‌میرزادی - محمد طاهر امامی - عزیز اله ویزایی - عباس امین - قاسم شهریه - محمد علی شیرازی - حسن اخیایی - شاپور گودرزی - حسین اعیان - اکبر حاجی قاسمی - حسن خلج - اکبر سریری - حسن آزاد خوانی بودند.^{۶۲} همچنین بهترین هنرمند خراط این دوره مجید نعمت‌یان است که در سن ۷۰ سالگی به سبب ساختن یکدست کاسه و بشقاب و چنگال جایزه ممتاز صنایع دستی را در سال ۲۵۳۴ دریافت نمود.^{۶۳}

۱۰- **سوزن دوزی سنتی**: هنر دوخت‌های سنتی با توجه به استقبال فرح پهلوی در تهیه لباس‌های تشریفاتی و سلطنتی از حمایت ویژه اپی برخوردار شده بود و از بین تمام سوزن‌های ایرانی دوخت بلوچ از اهمیت خاصی برخوردار بود و سوزن‌دوزان مناطق مانند بلوچستان با آموزش و حمایت ابداعاتی را در این هنر بوجود آوردند که نمونه آن خانم جهانبانی در آن استان بود که رنگ‌های تازه اپی را در این سبک ایجاد نمود سوزن‌دوزی بلوچ در لباس‌های پهلوی باب شد تا جایی که در سال ۲۵۳۵ شاهی جایزه خاص تشویق و گسترش صنایع دستی به خانم جهانبانی تقدیم شد همچنین خانم زر خاتون بلوچی سوزن‌دوز سنتی آن در سال ۲۵۳۵ موفق به دریافت جایزه صنایع دستی گردید.^{۶۴}

۱۱- **پارچه بافی سنتی**: در دوره پهلوی دوم بنا به علاقه دربار به تهیه پارچه‌های زری - ترمه و مخمل برای مراسم و تشریفات و همچنین تبلیغ در نمایشگاه‌ها و موضوع صادرات آن کارگاه بافت اینگونه پارچه‌ها رونق بیشتری داشت و استادانی مانند حبیب اله طریقی و حسین اسلامیان به کار دعوت شدند بافت پارچه‌های ترمه و زری تا سال ۵۶ در کارگاه‌های یزد کاشان - اصفهان انجام می‌گرفت و از استادانی که طرح‌های اصیل زری بافت را همچنان زنده نگاه داشتند استاد اسلامیان و استاد غیاث اله منجدب از صنعتگران دوره پهلوی دوم هستند.^{۶۵} و از این میان استاد محمد رضایی استاد زری باف یزد در سال ۲۵۳۵ شاهی موفق به دریافت جایزه سازمان صنایع دستی شد.^{۶۶} اداره هنرهای ملی ایران در سال ۱۳۵۵ نزدیک به ۵۰ نفر استاد بافت پارچه‌های سنتی از قبیل زری -

۶۰ - نک: همان، ۱۹۳.

۶۱ - نک: همان، ص ۱۹۹.

۶۲ - نک: www.irandidar.com.

۶۳ - نک: جی گلاک، نشر بانک ملی ایران، سیرری در صنایع دستی ایران، سال ۲۵۳۵، ص ۳۴۵.

۶۴ - نک: جی گلاک، نشر بانک ملی ایران، سیرری در صنایع دستی ایران، سال ۲۵۳۵، ص ۲۵۷ و ۲۵۹.

۶۵ - نک: www.irandidar.com.

۶۶ - نک: جی گلاک، نشر بانک ملی ایران، سیرری در صنایع دستی ایران، سال ۲۵۳۵، ص ۲۱۱.

ترمه - مخمل را به استخدام خود داشته است انواع زری های تولیدی تا آن زمان به انواع مختلف به لحاظ شیوه بافت میرسید^{۶۷} .

۱۲- **خاتم سازی**^{۶۸}: هنر خاتم کاری در تمام دوره پهلوی از غنای خاصی برخوردار بود و حمایت خوبی از آن بعمل می آمد به نحوی که با اهمیتی که به این هنر میشد خاتم عصر پهلوی دوم تغییر یافت و در این زمان تابلوهای مینیاتور از خاتم ساخته شد استادان خاتم کاری این دوره در اصفهان: فضل اله خیامیان - مهدی ناطق پور - حبیب اله صدری - صالح قنبری - اصغر معمار - سید علی موسوی - اسداله شا میوه - طاهرزاده - استاد جلیل گلریز خاتم است^{۶۹} .

نتیجه گیری

اولین برنامه اقتصادی و زیر بنایی دوره پهلوی مربوط به اوضاع صنایع دستی به شکل کنونی به سال ۱۳۴۲ و همزمان با دوره نخست وزیری حسنعلی منصور باز می گردد و صنایع دستی زیر نظر مرکز صنایع کوچک ودستی از نهادهای وزارت اقتصاد وقت اداره میشد و نهادهای گوناگونی از وزارت خانه های آن زمان همگام با این اداره به وظایف خود در ارتباط با صنایع دستی می پرداختند پراکندگی کار سبب گردید به جهت ساماندهی و هدفمند نمودن آن بعدها فعالیتها و برنامه ریزی های دوره پهلوی انجام گرفته و با ماموریتها ویژه توسط نمایندگان دفتر پهلوی و همچنین دکتر عالیخانی وزیر امور اقتصاد و دارایی اهداف فوق طرح ریزی و به مرحله اجرا در آید.

با توجه به تحقیق مبسوطی که در سایتها - مقالات - کتابهایی که در دسترس بود انجام گرفت فهرستی از هنرمندان و صنعتگرانی که در عصر پهلوی مورد حمایتهای مالی و یا معنوی خاصی قرار گرفته باشند بدست نیامد و علت آن نبود منابع غنی و همچنین فیلتر شدن برخی سایتها در این مورد می باشد که امکان دسترسی به اسامی افرادی که مورد حمایت مستقیم بودند بوجود نیامد اما با استفاده از متون مطالعاتی و گزارشهای بدست آمده از وزارت امور اقتصاد وقت و همچنین سازمان صنایع دستی گذشته مشخص گردید که بیشتر رشته های صنایع دستی ایران از بدو حکومت پهلوی در شرف احیا و توسعه بودند و کارگاههای بیشماری با توجه به برنامه ریزی های زمان بندی شده در حال تاسیس بوده است و حتی مقرر شده بود تا سال ۱۳۶۲ فروش صنایع دستی ایران در کل دنیا به ۱۰۰ درصد ارتقاء یابد .

در این مقاله قصد جانبداری و یا پر رنگ نمودن فعالیت های فرهنگی دوره پهلوی نبوده و از آنجا که کلیه دست ساخته های فرهنگی هنری هر دوره از تاریخ ملتها فقط با حمایتها مستقیم و توجه سردمداران حکومتی مجال رشد و توسعه داشته اند محصولات و رشته های صنایع دستی ایران بنا به ارزش اقتصادی آن در دوره پهلوی مورد توجه قرار گرفته است و از آنجا که سران پهلوی برای درخشان نمودن برنامه های مربوط به تمدن ایران باستان از هرگونه فرصتی برای باشکوه جلوه نمودن سلطنت خود استفاده می کردند هنرهای سنتی و صنایع دستی با پشتوانه غنی فرهنگی و تاریخی خود وسیله مناسب برای جلوه گری آنها محسوب می گردید و در برنامه های توسعه و زمان بندی شده چهارم و پنجم حکومت پهلوی سبب گردید تا در این میان صنایع دستی معاصر به شکل جدیدی راه ارتقا و پیشرفت خود را طی نماید همچنین ایجاد شرکتها و اتحادیه های تعاونی بین ۲۷ منطقه مختلف سبب گردید تا به عنوان یک هدف و طرح ملی سیستم وقت ، اشراف بیشتری بر فعالیتها این نهاد های غیر انتفاعی داشته باشد و با

^{۶۷} - نک : مژگانی . سید حسین ، نشر سروش ، گلهای ابریشمی ، تهران ، ۱۳۷۸ ، ص ۱۰ .

^{۶۸} - نک : برای مطالعه بیشتر در خصوص فعالیتها خاتم کاری دوره پهلوی دوم به کتاب : هنر خاتم سازی در ایران / دلشاد طهوری / نشر سروش / سال ۱۳۶۵ / تهران

^{۶۹} - نک : جی گلاک ، نشر بانک ملی ایران ، سیری در صنایع دستی ایران ، سال ۲۵۳۵ ، ص ۳۶۲ و ۳۶۸ .

حمایتی که از این صنعت و هنر به دلیل نظام معیشتی آن قائل بودند توانسته است تا به رشد بالایی دست یابد .

در بعد از انقلاب اسلامی به دلیل تغییر در سیاستگذاری های نظام جمهوری اسلامی و خروج دولت وقت از تصدی گری و در اختیار گذاری این منبع غنی اقتصادی به افراد خصوصی سبب گردید تا سیاستگذاری درستی در قبال ایجاد بازارهای فروش و همچنین حمایت های مالی از صنعتگران و هنرمندان این رشته از هنر نداشته باشد که در این مورد افت چشمگیری بچشم میخورد که دلایل عمده آن نبود امکانات مالی - عدم تربیت درست کارشناسان و هنرمندان - نبود کارشناس برای اعزام به کارگاهها - نبود نمایشگاههای خارجی و داخلی - معتبر - عدم خریداری آثار هنری به طور مستقیم از جانب دولت که از اهم مشکلات می باشد و همچنین بروز جنگ و تحریم های اقتصادی و نبود عضویت ایران در بحث مالکیت فکری در باره حفظ و مراقبت از اشیا و طرح ها و نقوش تجاری ایران در روند سیر نزولی آن بی تاثیر نبوده است .

اما با تمام این تفصیلات صنایع دستی ایران در یک جمعیتی تا سال ۱۳۷۲ از رشد خوبی به لحاظ تولیدات و نوع آثار برخوردار بوده است و فقط بعد از انحلال ۹ شرکت مربوط به صنایع دستی روند نزولی خود را طی نموده است .

در این مقاله سعی بر این است تا به هدف حفظ و احیای نقوش و طرح های هنرهای سنتی ایران که در قالب صنایع دستی معاصر مجال جلوه گری یافته است اطلاعات هر چند اندک برای معرفی آن به عموم داشته و به عنوان یک بار فکری و هویت و اصالت ملی سهم بسزایی داشته باشد آنچه که پس از بررسی تاریخچه صنایع دستی در طی این تحقیق مقاله بدست می آید به این موضوع باز می گردد که با توجه به مشکلات اقتصادی موجود در کشور صنایع دستی می تواند بنا به ارزش اقتصادی و فرهنگی خاصی که دارد توسط متولیان و سیاستگذاران دولتی مجددا احیا شده تا بدینوسیله این نماد میراث فرهنگی که به عنوان دانش سنتی و فولکلور مردم ایران شناخته شده است مجددا راه ارتقا خود را باز یافته و در مسیر رشد و توسعه گذشته خود قرار گیرد .

منابع :

- ۱- باستان گرایی در تاریخ معاصر ایران / رضا بیگللو / نشر مرکز / سال ۸۰ / تهران .
- ۲- گزارش بررسی برنامه ریزی فرهنگی در ایران / دبیرخانه شورای فرهنگ عمومی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی .
- ۳- نگارگری ایران دوره معاصر سال ۱۳۰۰ تا ۱۳۵۰ / محمود افتخاری / نشر زرین و سیمین / سال ۸۱ / تهران
- ۴- برگهای زرین / حسین شاه زیدی / وزارت فرهنگ و هنر / ش ۴۲ / سال ۲۵۳۶ .
- ۵- مجموعه قوانین سال ۱۳۲۲ / نشریه روزنامه رسمی کشور .
- ۶- اسناد مهرداد پهلبد / موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران .
- ۷- مجموعه قوانین ۲۱ دوره / قانونگذاری مجلس شورای اسلامی / ج ۴ .
- ۸- سیری در صنایع دستی ایران / جی گلاک / نشر بانک ملی ایران / سال ۲۵۳۵ .
- ۹- نگاهی به تاریخچه و گذشته صنعت ایران / نشریه داخلی وزارت صنایع و معادن .
- ۱۰- ماهنامه خبری فرهنگی هنری / سازمان صنایع دستی ایران / ش ۱ / اسفند سال ۸۰ .
- ۱۱- صنایع دستی ایران / خبرگزاری پارس / وزارت اطلاعات / سال ۱۳۵۲ .
- ۱۲- طرح بهبود و افزایش تولید صنایع دستی ایران سال ۵۰ / وزارت اقتصاد .
- ۱۳- گزارش وضع صنایع دستی ایران سال ۴۶ / گزارش شماره ۴ / وزارت اقتصاد .
- ۱۴- گزارش فعالیت مرکز صنایع کوچک و دستی / سال ۴۶ / وزارت اقتصاد .
- ۱۵- کارگاه قالی و گلیم / مهین جمالی / ش ۲۳ / وزارت فرهنگ و هنر / سال ۲۵۳۵ .
- ۱۶- گلهای ابریشمی / سید حسین مژگانی / نشر سروش / تهران / سال ۷۸ .
- ۱۷- هنر خاتم سازی ایران / دلشاد طهوری / نشر سروش / سال ۶۵ / تهران .

- ۱۸- کاروان عمر : خاطرات سیاسی فرهنگی هفتاد سال عمر / احمد اقتداری / تهران / سال ۷۲.
- ۱۹- سی خاطره از عصر پهلوی / علی اصغر حکمت / سازمان نشر وحید / سال ۲۵۳۵.
- ۲۰- خاطراتی از هنرمندان / پرویز خطیبی / نشر بنیاد فرهنگی پرویز خطیبی / سال ۷۳.
- ۲۱- چهل گفتار درباره سالگردهای تاریخی یادبود دانشمندان معاصر و تاریخ فرهنگی ایران / سال ۵۲.
- ۲۲- یادداشت های کیخسرو شاهرخ / تهران / سال ۵۵.
- ۲۳- تاریخچه صنایع دستی ایران از دیر باز , روزنامه صبح آزادگان , ۶/۶/۱.
- ۲۴- صنایع دستی قبل و بعد از انقلاب اسلامی ایران , صنایع دستی , دوره ۱ / ۵۹/۱۱ .
- ۲۵- مروری بر بنیاد صنایع دستی ایران , روزنامه اطلاعات / شماره ۲۳و۲۴و۲۷و۲۸ سال ۷۳.
- ۲۶- منابع تصویری از سایتها و کتابخانه ملی ایران .